

T.C

ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KLİNİK PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI

**ZİHİNSEL VEYA BEDENSEL ENGELLİ KARDEŞE SAHİP OLAN 8-
17 YAŞ ARALIĞINDAKİ BİREYLERİN, KARDEŞLERİNE KARŞI
TUTUMLARI İLE DEPRESYON DÜZEYLERİ ARASINDAKİ
İLİŞKİNİN İNCELENMESİ**

FATİH REŞİT CİVELEKOĞLU

YRD. DOÇ. DR. NÜKET İŞİTEN

İSTANBUL, 2018

T.C
ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KLİNİK PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI

**ZİHİNSEL VEYA BEDENSEL ENGELLİ KARDEŞE SAHİP OLAN 8-
17 YAŞ ARALIĞINDAKİ BİREYLERİN, KARDEŞLERİNE KARŞI
TUTUMLARI İLE DEPRESYON DÜZEYLERİ ARASINDAKİ
İLİŞKİNİN İNCELENMESİ**

FATİH REŞİT CİVELEKOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN: YRD. DOÇ. DR. NÜKET İŞİTEN

İSTANBUL, 2018

T.C.
ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

GENEL BİLGİLER

Öğrenci No	:	
Öğrenci Adı Soyadı	:	Fatih Reşit CİVELEKOĞLU
Anabilim Dalı	:	Klinik Psikoloji
Tez Danışmanı	:	Yrd. Doç. Dr. Nüket İŞİTEN
Tezin Başlığı	:	Zihinsel veya Bedensel Engelli Kardeşe Sahip Olan 8-17 Yaş Aralığındaki Bireylerin, Kardeşlerine Karşı Tutumları ile Depresyon Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

TEZ SAVUNMA SINAVI TUTANAĞI

Toplantı Tarihi	:	18.01.2018	Saati	:	13:00
Öğrenci Savunmaya	:	☒ GELDI			
Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili hükümleri uyarınca tez bilimsel olarak incelenmiş, adayın tez çalışmasını sunmasının ardından, adaya tez çalışması ile ilgili sorular yöneltilmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonunda adayın tez çalışmasıyla ilgili aşağıdaki kararı,					
☐ OY BİRLİĞİ ☐ OY ÇOKLUĞU					
☐ Yapılan savunma sınavında adayın başarılı bulunması sonucunda tez KABUL edilmiştir.					
☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda tezin DÜZELTİLMESİ için ay EK SÜRE verilmesinin Enstitü Müdürlüğüne önerilmesi kararı alınmıştır. (en fazla 3 ay)					
☐ Yapılan savunma sınavının sonucunda tezin REDDEDİLMESİ kararı alınmıştır.					
Savunmada Tezin Başlığı	:	☒ Değişmedi.	☐ Değişti.		
Tezin Yeni Başlığı	:				
Öğrenci Savunmaya	:	☐ GELMEDI			
Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili hükümleri uyarınca yukarıda belirtilen tarih ve saatte Tez Savunma Jürisi toplanmış ancak ilgili öğrenci savunma sınavına gelmemiştir. Adayın tez çalışmasını Jüri önünde sunmadığı için yapılan değerlendirmeler sonunda adayın tez çalışmasıyla ilgili aşağıdaki kararı,					
☐ OY BİRLİĞİ ile REDDEDİLMİŞTİR.					

ile almıştır.

Tez Sınavı Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmza
Danışman Üye	Yrd. Doç. Dr. Nüket İŞİTEN	
Üye	Yrd. Doç. Dr. Emre Tolun Arıcı	
Üye	Yrd. Doç. Dr. Tuğba Arzu Özal İldeniz	

YEMİN METNİ

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

02/01/2018

FATİH REŞİT CİVELEKOĞLU

İmza

ÖNSÖZ

Normal gelişim gösteren bireylerin engelli kardeşlerine karşı tutumların depresyon düzeylerine etkisi konusunu içeren çok sayıda araştırma bulunmamaktadır. Bu açıdan normal gelişim gösteren kardeşlerle yapılmış olan araştırmamızda, engelli kardeşlerine bakış açılarının nasıl olduğu, kendi iç dünyalarında neler yaşadıklarını görmek adına önemli bir çalışma olması hedeflemiştir. Bu sayede engelli kardeşlerine dair bir farkındalık oluşturabilmekte ve literatüre bu konu hakkında bilgi sunulacaktır.

Öncelikle çalışmamın her aşamasında bana destek veren kızım Muhsine Elif CİVELEKOĞLU'na, önerileri ile bana yol gösteren danışmanım Nüket İŞİTEN'e, çalışma süresince bana sabır ve anlayışla destek olan, beni her daim motive eden sevgili aileme en içten teşekkürlerimi sunarım.

İstanbul, 2018

FATİH REŞİT CİVELEKOĞLU

ÖZET

(CİVELEKOĞLU, Fatih Reşit, Yüksek Lisans, İstanbul, 2018)

Zihinsel veya Bedensel Engelli Kardeşe Sahip Olan 8-17 Yaş Aralığındaki Bireylerin, Kardeşlerine Karşı Tutumları ile Depresyon Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Engelli kardeşe sahip olmak, kardeş ilişkileri ve kişinin psikolojik hali üzerinde önemli rol oynar. Bu rolün kardeşte neler hissettirdiğini, onu ne kadar etkilediğini, kardeşine karşı tutumunda ne kadar etkili olduğunu, depresyon düzeyinde ne gibi etkilere yol açtığını bulmak ve alanyazına katkıda bulunmak için Zihinsel veya Zihinsel-Bedensel engelli kardeşe sahip olan normal gelişim gösteren bireylerin Kardeşlerine tutumları ve Depresyon düzeyleri incelenmiştir. Çalışma İstanbul ilinde özel rehabilitasyon merkezi ve özel bir özel eğitim anaokulunda eğitim gören ve rastgele seçilmiş 100 gönüllü kişiye uygulanmıştır.

Veri toplama aracı olarak, sosyodemografik veri formu, Çocuklar için Depresyon Ölçeği, Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği kullanılmıştır.

Katılımcılardan elde edilen veriler araştırmacı tarafından kodlanmış ve SPSS 20.0 paket programına aktarılarak analiz edilmiştir. Örneklemden alınan veriler Spss aracılığı ile araştırmanın amacına yönelik yöntemlerle incelenmiştir.

Elde edilen bulgulara göre Çocuklar için Depresyon Ölçeğinden alınan puanlar ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin alt boyutlarından alınan puanlar arasındaki korelasyona bakılmıştır. Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin nazik olma, uzak durma-çekinme, empati alt boyutlarından aldıkları puan ortalamalarının depresyon düzeyleri ile arasında anlamlı bir farklılık oluşturmadığı bulunurken, birliktelik-İlgili olma ve fiziksel saldırganlık alt boyutları ile depresyon düzeyi arasında pozitif yönde zayıf düzeyde anlamlı bir ilişkisi bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Engelli Kardeş, Tutum, İlişki, Depresyon

ABSTRACT

(CIVELEKOGLU, Fatih Resit, MA, Istanbul, 2018)

An Analysis of the Relationship Between Depression Levels and Attitudes of Individuals Between 8-17 Years of Age with Mentally or Physically Disabled Brothers and Siblings

Having a disabled sibling plays an important role in sibling relationships and the psychological state of the person. Attitudes and Depression Levels of Normally Developed Individuals with Mentally or Mentally Handicapped Siblings to find out what kind of effects this role has on the brother, how much it affects the brother, how effective it is on his brother's attitude, It was investigated. The study was conducted 100 random volunteers trained on a rehabilitation center and special education kindergarten in Istanbul.

Sociodemographic data form, Depression Scale for Children, Schaeffer Sibling Behavior Rating Scale were used as data collection tools.

The data obtained from the participants were coded by the researcher and analyzed by transferring them to the SPSS 20.0 package program. The data from the sample were examined by methods for the purpose of searching through SPSS.

According to the findings, the correlation between scores of Depression Scale for Children and scores of subscales of Schaeffer Sibel Behavioral Rating Scale was examined. The Schaeffer Sibling Behavior Rating Scale was found to have no significant difference from the levels of depression in the gentle, distracted, and empathy subscales, but there was a poor positive significant correlation between the associations-related and physical aggression subscales and the depression level .

Key words: Disability siblings, Attitude, Relationship, Depression

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

Tez Kabul Formu	i
Yemin Metni.....	ii
Önsöz	iii
Özet	iv
Abstract	v
İçindekiler	vi
Tablolar Listesi	x
Ekler Listesi	xii

BÖLÜM I

1. GİRİŞ	1
1.1 Problem Cümlesi	2
1.2 Araştırmanın Amacı	3
1.3 Araştırmanın Önemi	3
1.4 Araştırmanın Sınırlılıkları	4
1.5 Tanımlar	4

BÖLÜM II : ARAŞTIRMANIN KURAMSAL ÇERÇEVESİ VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1. AİLE VE ENGELLİ ÇOCUK	5
2.1.1 Engelli Birey ve Normal Gelişim Gösteren Kardeşler	7
2.1.2 Ailenin Özellikleri.....	9
2.2 DEPRESYON	10
2.2.1. Çocuk ve Ergende Depresyon	13
2.2.2. Engelli Çocuğu Olan Ailelerde Depresyon	14
2.3 KONUSU İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR	15

BÖLÜM III: YÖNTEM

3.1 ARAŞTIRMANIN MODELİ	22
3.2 EVREN VE ÖRNEKLEM	22
3.3 VERİ TOPLAMA ARAÇLARI.....	22
3.3.1. Sosyodemografik Veri Formu	23
3.3.2 Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği.....	23
3.3.3 Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği	23
3.4.ARAŞTIRMANIN İŞLEM YOLU	24
3.5.ARAŞTIRMADA KULLANILAN VERİ ANALİZİ TEKNİKLERİ	24

BÖLÜM IV: BULGULAR

4.1: Katılımcıların Demografik Özellikleri	26
4.2: Engelli Kardeşlerinin Demografik Özellikleri	26
4.3: Engelli Ebeveynlerinin Eğitim Durumları	27
4.4: Engellilerin Demografik Özellikleri	28
4.5: Normal Gelişim Gösteren Kardeşin Cinsiyetine Göre Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçeklerinin Karşılaştırılması..	28
4.6: Normal Gelişim Gösteren Kardeşin Yaşına Göre Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçeklerinin Karşılaştırılması.....	29
4.7: Doğum Sırasına Göre Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçeklerinin Karşılaştırılması	30
4.8: Normal Gelişim Gösteren Kardeşin Eğitim Durumuna Göre Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçeklerinin Karşılaştırılması	32
4.9: Annenin Eğitim Durumuna Göre Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçeklerinin Karşılaştırılması.....	34
4.10: Babanın Eğitim Durumuna Göre Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçeklerinin Karşılaştırılması.....	36

4.11: Ailenin Gelir Durumuna Göre Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği Ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçeklerinin Karşılaştırılması.....	38
4.12: Engellinin Cinsiyetine Göre Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği Ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçeklerinin Karşılaştırılması.....	39
4.13 Engellinin Yaşına Göre Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçeklerinin Karşılaştırılması.....	40
4.14 Engellinin Engel Türüne Göre Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçeklerinin Karşılaştırılması.....	41
4.15 Kardeşin Yaşı, Ailenin Aylık Geliri Ve Engellinin Yaşı İle Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği Ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçekleri Arasındaki İlişki	42
4.16 Çocuklar için Depresyon ölçeği ile Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçeklerinin Arasındaki İlişki.....	43
BÖLÜM V: TARTIŞMA VE SONUÇ	45
BÖLÜM VI: ÖNERİLER	56
KAYNAKÇA	59
EKLER.....	67
ÖZGEÇMİŞ	74

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 4.1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Tablo 4.2: Engelli Kardeşlerinin Demografik Özellikleri

Tablo 4.3: Engelli Ebeveynlerinin Eğitim Durumları

Tablo 4.4: Engellilerin Demografik Özellikleri

Tablo 4.5: Normal Gelişim Gösteren Kardeşin Cinsiyetine Göre Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçeklerinin Karşılaştırılması

Tablo 4.6: Normal Gelişim Gösteren Kardeşin Yaşına Göre Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçeklerinin Karşılaştırılması

Tablo 4.7: Doğum Sırasına Göre Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçeklerinin Karşılaştırılması

Tablo 4.8: Normal Gelişim Gösteren Kardeşin Eğitim Durumuna Göre Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçeklerinin Karşılaştırılması

Tablo 4.9: Annenin Eğitim Durumuna Göre Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçeklerinin Karşılaştırılması

Tablo 4.10: Babanın Eğitim Durumuna Göre Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçeklerinin Karşılaştırılması

Tablo 4.11: Ailenin Gelir Durumuna Göre Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği Ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçeklerinin Karşılaştırılması

Tablo 4.12: Engellinin Cinsiyetine Göre Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği Ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçeklerinin Karşılaştırılması

Tablo 4.13 Engellinin Yaşına Göre Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçeklerinin Karşılaştırılması

Tablo 4.14 Engellinin Engel Türüne Göre Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçeklerinin Karşılaştırılması

Tablo 4.15 Kardeşin Yaşı, Ailenin Aylık Geliri Ve Engellinin Yaşı İle Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği Ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçekleri Arasındaki İlişki

Tablo 4.16 Çocuklar için Depresyon ölçeği ile Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçeklerinin Arasındaki İlişki

EKLER LİSTESİ

EK 1 : Sosyodemografik Veri Formu

EK 2: Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği

EK 3: Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği

BÖLÜM I

GİRİŞ

Aile, toplumun temelini oluşturan toplumda varlığını yıllardır sürdüren bir kurumdur. Bu kurumu anne, baba, çocuk ve kardeşler oluşturur. Kurumda her birey bir diğeri ile sürekli etkileşim içerisinde dir.

Munichin'in yapısal aile teorisine göre her ailenin kendi içinde oluşturduğu bir denge düzeneği vardır. Bu denge sözel ifadeler ile değil yaşanmışlıklarla belirlenir. Sistem olarak adlandırılan aile kurumunun dengesi ne zaman bozulur o zaman aile yardım arayışına yönelir. (Nadir,2013)

Aile için engelli bir çocuğun doğumu beklenmedik ve şaşırtıcı bir durum yaratmaktadır. Bu aile içi dengeyi sarsıcı bir durumdur. Engelli çocuğun aileye katılımı ebeveynler için stresli, uyum gayreti gerektiren, ebeveynlerin yaşam alanlarını ve her bir aile üyesinin rollerinde büyük değişikliğe sebep olan bir durumdur. (Bilal ve Dağ, 2005)

Engelli birey ailenin sistemi, ilişkileri ve bireylerarası rolleri üzerinde etkisini göstermektedir, normal gelişim gösteren çocuklu ailelere kıyasla stres düzeylerinde yükselme gözlenmektedir. (Dunn,1988; Hayes and Watson, 2013). Normal çocukların varlığı ise anne ve baba için rahatlatıcı bir durum oluşturmaktadır (Yüksel, 2015).

Kardeş; anne, baba ve engelli çocuk için oldukça önemlidir, ailenin ayrılmaz bir parçasıdır. Kardeş çocuğun gelişiminde taklit, bakış açısı oluşturma, bilişsel becerilerde gelişim açısından rol model olur (Howe and Recchia, 2014). Dunn (1992)'a göre kardeş ilişkisi çocukluklara hayat kendileri ve kendileri dışındaki bireyleri tanımak adına olanak sağlar. Normal gelişim gösteren kardeşlerin engelli bireylerin eğitim ve sosyal hayatlarını geliştirmek adına aile de önemli bir yerleri vardır (Şenel, 1995).

Dyson, Edgar ve Crnic'e göre (1989) engelli birey, normal gelişim gösteren kardeş üzerinde; ebeveynlerin ilgisinden mahrum kalma, kardeşe bakma konusunda sorumluluklarının artışı, toplum tarafından etiketlenmeye maruz kalma ve aile içinde rollerin değişmesi gibi etkiler yaratmaktadır.

Engelli kardeşi olan çocukların yaşadıkları uyum sorunları, kardeşlerinin bakım sorumluluklarını üstlenmeleri ve kardeşlerinin engel durumlarını anlamadaki zorlukları ailenin engelli çocuklarına olan tutumları ile ilişkilidir. (Seligman, 1983). Engelli kardeşe sahip normal gelişim gösteren çocukların diğer yaşlılarına kıyasla problem davranış gösterme oranları da daha yüksektir, bu durum aynı zamanda annelerin kaygı düzeyleri ile ilişkilidir. (Yavuz ve Coşkun, 2014)

Uğuz ve ark.'nın (2004) yaptıkları araştırmaya göre engelli bir çocuğa sahip olan annelerin, engelli çocuğa sahip olmayan annelere oranla depresyon düzeylerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Depresyonun temelinde kötümserlik, umutsuzluk gibi duygular yatmaktadır. (Dilbaz ve Seber, 1993). Bunun yanında en çok rastlanan duygudurum bozukluklarıdır. Major depresif bozukluğa en sık eşlik eden anksiyete bozukluklarıdır ve yaşam boyu görülme oranı %50-60 arasında değişmektedir. (Kaufman and Charney, 2000).

Kişinin yaşamını sağlıklı şekilde sürdürebilmesi için psikolojisinin iyi halde olması, benlik saygısının yüksek olması önemlidir. Engelli bireyin aileye katılımı her ne şekilde olursa olsun aile üyelerinin psikolojisini ve benliklerini etkileyecektir. Bu kişilerden engelli bireye en yakın temas halinde olanlardan biri de; kardeşlerdir. Normal gelişim gösteren engelli birey kardeşlerinde durumun psikolojilerine etkilerini inceleyerek alanyazına katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

1.1 Problem Cümlesi:

Zihinsel veya bedensel engelli kardeşe sahip olan 8-17 yaş aralığındaki bireylerin, kardeşlerine karşı tutumları ile depresyon düzeyleri arasında pozitif ilişki var mıdır?

1.2 Araştırmanın Amacı :

Bu araştırma; zihinsel ve bedensel engelli kardeşe sahip 8-17 yaş aralığındaki bireylerin kardeşlerine karşı tutumları ile depresyon düzeyleri arasında ilişkinin var olup olmadığı ile ilgi neler olduğunu görmeyi amaçlamıştır ve bu doğrultuda aşağıdaki şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. Zihinsel veya bedensel engelli kardeşe sahip olan 8-17 yaş aralığındaki bireylerin belirlenen sosyodemografik özellikleri ile depresyon düzeyleri arasında anlamlı biçimde bir ilişki var mıdır?
2. Zihinsel veya bedensel engelli kardeşe sahip olan 8-17 yaş aralığındaki bireylerin belirlenen sosyodemografik özellikleri ile Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin alt boyutları(nazik olma, birliktelik, empati, uzak durma, fiziksel saldırganlık) arasında anlamlı biçimde bir ilişki var mıdır?
3. Zihinsel veya bedensel engelli kardeşe sahip olan 8-17 yaş aralığındaki bireylerin nazik olma, birliktelik- ilgili olma, empati düzeyleri ile depresyon düzeyleri arasında negatif yönde bir ilişki var mıdır?
4. Zihinsel veya bedensel engelli kardeşe sahip olan 8-17 yaş aralığındaki bireylerin uzak durma-çekinme, fiziksel saldırganlık düzeyleri ile depresyon düzeyleri arasında pozitif yönde bir ilişki var mıdır?

1.3. Araştırmanın Önemi

Konu ile ilgili alanyazına bakıldığında doğrudan, normal gelişim gösteren bireylerin engelli kardeşlerine karşı tutumların depresyon düzeylerine etkisi konusunu içeren çok sayıda araştırma bulunmamaktadır. Bu açıdan normal gelişim gösteren kardeşlerle yapılacak araştırmamızda, engelli kardeşlerine bakış açılarının nasıl olduğu, kendi iç

dünyalarında neler yaşadıklarını görmek adına önemli bir çalışma olacaktır. Bu sayede engelli kardeşlerine dair bir farkındalık oluşturabilmekte ve literatüre bu konu hakkında bilgi sunulacaktır.

1.4 Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma;

1. Örneklemden elde edilen verilerle
2. Uygulanacak anketlerin kapsamıyla sınırlıdır.

1.5 TANIMLAR

Depresyon: kişinin duygu, düşünce, beden ve sosyal ilişki başta olmak üzere hayatının akışını değiştiren hatta bazı durumlarda yaşamı tehdit eden bir hastalıktır. (Keck, 2010)

Tutum: Bireyin eylemlerini ortaya koymadan önce niyetini ifade eden, tutum nesnesine karşı olumlu yada olumsuz duygu yaklaşımını gösteren, organize olmuş, duygu, inanç ve davranış eğilimleridir. (Önder, 2016)

Engelli Birey: Dünya Sağlık Örgütü (WHO)'ne göre ; kişinin işlevsel performansını ve faaliyetlerini kısıtlayan, normal aktivitelerinin yerine getirmekte eksiklik yaşayan bireylerdir. (WHO, 1980)

BÖLÜM II

ARAŞTIRMANIN KURAMSAL ÇERÇEVESİ VE İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1 AİLE VE ENGELLİ ÇOCUK

Aile, evlilik yoluyla bir araya gelmiş iki bireyin birbirleri tarafından sosyal, psikolojik ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılandığı, karşılıklı etkileşim içinde olunan, toplumun temelini oluşturan birimdir (Aksoy ve Yıldırım, 2008). Aile oluştuktan sonra çiftler için en önemli kararlardan biri de çocuk sahibi olmaktır. Çocuk aile sisteminin değişikliğine neden olur.

Aile üyeleri için engelli çocuğun dünyaya gelişi beklenmedik bir durum ve beraberinde bir takım zorluklar yaratmaktadır. Bu zorluklar; kişinin psikolojik durumu, evdeki maddi durum, aile üyelerinin eğitim hayatı , yaşam biçimi (boş zaman düzenleme, sosyokültürel aktiviteler), aile ve sosyal çevre ile ilişki ve çocuğun engel durumu gibi bir çok faktörden oluşur. (Özşenol ve ark., 2003)

Aile içinde engelli bireyin en stres yarattığı nokta; sağlık problemleri, çocuğun gelişim aşamasındaki güçlük ve çocuğun anne babasına bağımlı bir yaşam sürmesidir. (Akkök ve ark. ,1992)

Aile üyeleri tarafından engelli bireyin kabullenilmesi ve hayata dair planların tekrardan yenilenmesi kolay değildir. Aile üyelerinin engelli bireyi kabullenmelerinde genel olarak beş aşamadan geçtikleri bilinmektedir. Bunlar; bir problem olduğu gerçeği ile yüzleşmek, problemin teşhisi, probleme sebep olan nedenleri araştırmak, probleme çözüm-şifa aramak ve engelli çocuğu kabuldür. (Naido, 1984)

Engelli bireyin gelişi eşler arasındaki ilişkiden evdeki diğer çocuklara kadar ev içindeki bütün düzeni etkiler. Üyelerin yaşamı engelli bireyin ihtiyaçları etrafında şekillenir. Bu ihtiyaçları karşılamada anne, babaya kıyasla daha aktiftir. Anne bu noktada gitgide eşinden ve diğer çocuklarından kopabilir. Diğer çocukları ihmal, eşler arası iletişim kopukluğu olağan hale gelir. Boyer (1986) bu noktada evdeki yeni düzen ve işlevsellik hakkında, aile üyelerine (danışanlarına) bir kaç amaç belirlemiştir. Bunlar; kişilerin anlayışlı olması, birbirlerinden gerçekçi hedefler beklemeleri, kendilerine kişisel gelişimleri için zaman ayırmaları, yapıcı problem çözme teknikleri öğrenmeleri ve geliştirmeleri, kendilerine olan güvenlerini arttırmaları şeklindedir. (Küçüker, 1993) Böylece aile işlevselliği anlamlı bir hal alacaktır. Evde aile içi işlevselliğin yüksek olması aile üyelerinin birbirleriyle ve çevreleriyle ilişkilerinin daha güçlü ve anlamlı olmasını sağlar. (Arslantürk, 2009).

Çocuğun engeli ne olursa olsun evdeki normal gelişim gösteren çocuklarda dahil bu durumdan etkilenmektedir. Normal çocukların varlığı anne ve baba için rahatlatıcı bir durum oluşturmaktadır (Yüksel, 2015).

Aile çocuğun ilk sosyal çevresidir. İletişim konusunda örnek aldığı insanlar; anne ve babadır. Çocuklar ilk öğrenimlerini aile içinde model alma yoluyla gerçekleştirirler. Bu noktada anne ve babanın kardeşe karşı tutumu çocuğa bir davranış modeli çizecektir. Seligman'ın (1983) çalışmasına göre anne ve babanın engelli çocuğuna olan tutum ve davranışı normal gelişim gösteren kardeşin verdiği tepkiler üzerinde etkisi bulunmaktadır.

Engelli çocuk ailede stres ve kaygı yaratır. Üstüner'in (2009) yaptığı araştırma sonuçlarına göre; otizim tanısı konan çocukların aileleri engeli kabullenmekte zorluk çekmeleri, çocuklarına dair gelecek kaygısı oluştuğu, yapmak istedikleri bir çok şeyden vazgeçtikleri gözlemlenmiştir. Ailelerin bu durumla başa çıkmak için sosyal destek alması gerekir. Sosyal destek bu noktada kişilerin stresle başa çıkmalarına yardımcı olan psikolojik kaynakların bütünüdür (Cohen, 2004). Sosyal destek annenin sağlığı, çocuğun gelişimi açısından büyük önem taşır. Çocuğunun engeli konusunda bilgilenen anne, var olan problemle daha kolay başa çıkabilmektedir (Ersoy ve Çürük, 2009).

Engelli bireylerin ebeveynleri, aile içinde yaşadıkları problemlerle baş etmek adına aile danışmanlığına ihtiyaç duyarlar. Bu ihtiyacın sebepleri; üzüntü, keder, engelli bireyin getirdiği sorunlarla başa çıkmadır. Bunun yanında bedensel rahatsızlıklar, yaralanmalar, boşanma durumu yada bir yakının vefatı da ebeveynlerin çocuk bakımını olumsuz şekilde etkilemektedir. (Petr and Barney, 1993)

Karpat ve Girli (2012)'ın yaptığı araştırmaya göre; sosyal desteğin azalması aile içindeki yas sürecinin arttığını söylemektedir. Ayrıca sosyal destek evlilik içi stresi azaltmakta, kardeşler arası ilişkiyi olumlu yönde etkilemektedir (Rivers and Stoneman, 2003).

Engelli birey aile içinde strese neden olmasına rağmen, aile de sosyal desteğe ulaşmak için bir çabaya, aile içi üyelerin anlamlı etkileşimine neden olmaya ve ailenin yaşadıkları problemlerle başa çıkma konusunda gelişimine önemli katkıda bulunur. (Dyson, 1996).

2.1.1 Engelli Birey ve Normal Gelişim Gösteren Kardeşleri:

Engelli bireyin dünyaya gelişi tüm aile üyelerini etkilemekte, aile içi dengeyi değiştirmektedir. Engelli olmayan bireyler en az anne ve babaları kadar engelli kardeşlerinden ruhsal ve gelişimsel olarak etkilenmektedirler.

Normal gelişim gösteren çocuklar, kardeşlerinin engelini anlamlandırmaya çabalarken bunun yanında normal kardeşleri olan yaşlılarına oranla da evde daha fazla sorumluluk aldıkları görülmüştür. (Şenel,1995)

Normal gelişim gösteren çocuklar ailelerine engelli birey konusunda oldukça destek çıkmaktadır (Sinason, 2002). Özellikle kız çocukları üzerinde aileye yardım ve destek açısından beklentiler yüksektir (Seligman, 1983). Bu bireyler kardeşlerinin bakımlarını üstlenmekte ebeveynleri kadar aktiflerdir, bu nedenle karşılaştıkları güçlükleri daha fazla hissetmektedirler (Aykara, 2015).

Engelli bireyin normal gelişim gösteren kardeşin üzerinde önemli bir etkisi vardır. Bu konu üzerinde araştırmacılar bir çok çalışma yapmışlardır. Şenel'in(1995) yaptığı

araştırmaya göre; engelli kardeşe sahip olan bireyler ile normal gelişim gösteren kardeşe sahip olan bireyler arasında kardeşe olan tutum açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır. Buna karşı olarak Bagenholm ve Gillberg (1991) yaptığı araştırmada ise engelli kardeşe sahip olan çocukların kardeşlerine karşı tutumlarında daha az olumlu oldukları gözlemlenmişlerdir.

Engelli kardeşe sahip bireyler bu süreçte ebeveynlerine benzer; korku, endişe gibi duygudurumlarını yaşayabilirler. Fakat kardeşler zaman içinde uyum sağlamaya, gerçeklerle başa çıkmaya daha yatkınlardır. Engelli kardeşe sahip olan normal gelişim gösteren çocuğun duruma tepkisi; yaşı ve gelişim düzeyine bağlı olarak değişim göstermektedir. (Ahmetoğlu, 2004; Valdivieso 1988) Ebeveyn tutumu bu noktada, aile içi dengenin sağlanması, kardeşler arası uyum, engelli kardeşin aileye entegresini kolaylaştırıcı bir etken sağlar. Bu durum da ebeveynler normal gelişim gösteren çocuklarına karşı destekleyici bir tutum içinde olmaları kardeşlerine alışma sürecinde çocukları motive edecektir. Bu nokta da ebeveynler; onlara özel olduklarını hissettirmeli, kardeşlerarası dengeleyici bir disiplin sağlamalı, kardeşlerinin engeline dair çocukları bilgilendirmelilerdir. (Daneman ve ark., 2003)

Engelli kardeşe fazla hoşgörü, sağlıklı kardeşlerin yaşamdaki işlevleri ve gelişimleri açısından onları kısıtlayıcı olabilmektedir. (Crouthamel 1988). Anne babanın, kardeşler arası dengeleyici bir tutum sergilemesi bu süreci kolaylaştırabilir.

Gargiulo (1985) sağlıklı kardeşlerin engelli kardeşlerine olan duygusal tepkilerini sekiz bölümde incelemiştir. Bunlar; kırgınlık, kıskançlık, düşmanlık, sulluk, keder, korku, utanma ve reddetmedir. Bu tepkilerin tek bir çocukta aynı anda gözlemlenmesi her zaman beklenen bir durum değildir. Duygusal ve davranışsal bu tepkiler normal gelişim gösteren çocuktan çocuğa değişim göstermektedir.

Engelli bir kardeşe sahip olmanın ve onunla büyümenin sağlıklı çocuğun kişiliğinde olumlu etkileri de vardır. Bu durum çocuklara bireysel farklılıklara karşı anlayışlı ve duyarlı olmayı kazandırır. Bunun yanında engelli kardeşlerine karşı bakımları konusunda

sorumlulukları sebebi ile kendilerini daha yeterli ve memnun hissedebilmektedirler. (Mc Hale ve Gamble 1989).

2.1.2 Ailenin Özellikleri

İnsan sosyal bir varlıktır, sosyalleşme doğumdan hemen sonra başlar ve ömür boyu devam eder. Sosyalleşme rolünün en önemli iki faktörü; taklit ve özdeşim kurmadır. Kardeş anne ve babadan sonra sosyalleştığımız ilk kişilerdendir. Kardeşler birbirlerine özdeşim ve sosyal etkileşim bakımından önemli katkılar sağlarlar. Kardeş ilişkisi sevgi ve güven duygularının karşılıklı aktarımı için önemlidir. (Ahmetoğlu, 2004)

Ebeveynlerin birbirlerine karşı tutumları çocukların davranışları model alma ve özdeşim kurma noktasında önemli bir rol oynar. Anne ve babaların çocuklarına karşı tutumları da onların beklenen özellikler sergilemeleri açısından oldukça önemlidir. Tutumlar demografik özellikler başta olmak üzere bir çok etmen sonucunda değişiklik göstermektedir. Ebeveyn tutumlarının kardeş sayısı, doğum sırası gibi faktörlerden de etkilendiği bulunmuştur. Özellikle okulöncesi dönemindeki çocukların gelişiminde ebeveyn tutumları çok önemlidir. (Özyürek ve Şahin, 2005).

Tutum; kişilerin çevresindekilere karşı takındığı süregelen olarak benzer tepkiler gösterme eğilimidir. (Baysal,1981) Anne babaların çocuklarına uyguladıkları tutumlar üç başlık altında; demokratik, koruyucu, otoriter olarak sınıflandırılabilir.

Koruyucu anne baba tutumunda; aşırı koruma ve çocuğa müdahale mevcuttur, çocuğun doğruyu yanlış yaşayarak öğrenmesine engel teşkil eder. Otoriter anne baba tutumu ise; çocuğun istekleri değil, ebeveynlerin istekleri önemlidir, çocuğu cezalandırma vardır. Özellikle üç ve daha fazla çocuk sahibi olan ailelerde otoriter tutum daha sık görülmektedir (Özyürek ve Şahin, 2005). Demokratik anne baba tutumunda bunun tersi söz konusudur. Çocukların kişisel gelişimine katkı sağlayan bir tutum şekli gözlemlenmektedir. Çocuk ebeveyni tarafından hem bir disiplin altındadır hem de koşulsuz bir sevgi içindedir. (Sezer, 2010)

Anne babanın normal gelişim gösteren çocuklarına karşı; engel durumunu açıklayıcı ifadeler kullanmaları, onları bu duruma alıştırmaları, engelli bir kardeş ile nasıl iletişim kurulur öğretmeleri, hayatlarında nasıl bir değişikliğin onları beklediğinden söz etmeleri, kardeşlerin engelli çocuğa karşı olumlu bir tutum sergilemelerine, kendi de tutumlarıyla öncü olmalarıdır.

Anne ve babaların birbirlerine karşı destek olmaları önemlidir, engelli çocuğun aileye kattığı yeni sorumluluklar noktasında destek almaları aile içi dinamiği olumlu yönde etkileyecektir (Ünal ve Baran, 2011). Engelli çocuğu olan ailelerin yaşamış oldukları sıkıntılar ve zorluklarla başa çıkış şekilleri almış oldukları sosyal desteğe bağlıdır. Bu çocuklara sahip olan bireylerin sosyal problem çözme becerileri ve umutsuzluk düzeylerinin yüksek olduğu gözlemlenmiştir (Izgar, 2009). Akçamete ve Kargın'ın (1996) yaptıkları araştırmaya göre engelli annelerin en fazla gereksinim duydukları alanın bilgi gereksinimi olduğu ortaya çıkmıştır. Ebeveynlerin eğitim düzeyi arttıkça kaygı puanlarının düştüğü sosyal destek algılama puanlarının yükseldiği görülmüştür (Coşkun ve Akkaş, 2009).

Aile içi dinamiği etkileyen bir diğer unsur ise; sosyoekonomik düzeydir. Araştırmalar ailesinin sosyoekonomik düzeyi altta olan kardeşlerin engel durumundan daha fazla etkilendiklerini söylemektedir. Aile üyelerinin sosyal destek kurumlarından yararlanamamaları, engelli kardeşin sorumluluğunun fazlasıyla normal gelişim gösteren bireye yüklenmesi, kardeşlerin duygu durumlarını olumsuz etkilemektedir. (Powell ve Ogle 1985).

2.2 DEPRESYON

Depresyon; hayata karşı zevk alamama, iştah artış yada azalışı, uykusuzluk yada aşırı uyuma, enerji kaybı, bitkinlik, değersizlik hissi, kararsızlık, karamsarlık, ölüm düşünceleri gibi hem fizyolojik hem emosyonel belirtiler ile kişinin işlevselliğini etkileyen bir duygudurum bozukluğudur. Depresyon teşhisi koymak için kişinin; temel belirtilerden en

az 1 tane olmak üzere, 5 tane belirti taşınmalıdır. Bu belirtiler en az iki hafta sürmeli ve her gün fark edilmelidir. (DSM-IV)

Dünya Sağlık Örgütü 1990 verilerine göre, depresyon Global Hastalık Yüklü sıralamasında 5. sırada yer alırken, 2020'de 2. sıraya yükseleceği tahmin edilmektedir. (Sertçelik, 2013)

Depresyon belirtileri Türkçapar (2004) tarafından ; diyetle değilken aşırı kilo kaybı yaşamaması yada aşırı kilo alımı, uykusuz yada aşırı uyku, psikomotor etkinliklerinde yavaşlama yada gerileme, enerji kaybı, kendini değersiz hissetme, suçluluk duyma, dikkatini belli bir noktada tutmakta güçlük, kararsızlık ve ölüm düşünceleri şeklinde belirtilmiştir.

Depresyon; yaş, cinsiyet, kültürel yapıya göre çeşitlilik ve süreklilik gösteren bir hastalıktır. Belirtilerin şiddeti, sıklığı, günlük işlevlere yansımaları alanında bozulmalar yada manik atağın varlığı ve yokluğuna göre depresyonun alt sınıfları belirlenmiştir. (Alşen, 2012)

Depresyonun genetik bir alt yapısının olduğu da bilinmektedir. Depresyondaki genetik kodlamanın kadın ve erkek cinsinde %40'lara oranla etkili olduğu, geri kalan yüzdelik kısmı ise kişinin büyüdüğü ortam, gelişim süreçleri ve cinsiyetinin belirlediği düşünülmektedir. (Thapar and McGuffin, 1996; Goldberg, 2006)

Depresyon; biyolojik ve psikososyal koşullara bağlı olarak gün yüzüne çıkar. Özellikle yaşamdaki stres, çocuklukta yaşanan olumsuz deneyimler, kişilerarası iletişimdeki zayıflık gibi faktörler depresyonun ortaya çıkmasına sebep olur. (Goldberg, 2006)

Yaygınlık ve sıklık bakımından değerlendirildiğinde depresyon tedavisinin birinci basamak hekimleri tarafından tanı koyulup tedaviye başlanması öngörülür, depresyonlu kişiler de ilk olarak aile hekimlerine başvururlar fakat araştırmalar gösteriyor ki %30-50 arasında hekimler depresyon belirtilerini tanımamaktadır. Bu noktada depresyon tarama ölçekleri önemli bir yere sahiptir. (Pomerantz, 2005)

Beck depresyonun alt yapısını açıklamak adına üç kavram ileri sürmüştür; bilişsel üçlü, şemalar ve bilişsel hatalar. Bilişsel üçlü; kişinin kendisine dair, dünyaya dair ve geleceğine dair olumsuz düşüncelerini kapsar. Bilişsel hatalar ise; kişinin olumsuz olarak atfettiği kavramları geçerli olduğuna inandırıcıdır. Bunlar; mantıkdışı çıkarsamalar, aşırı genellemeler, olayı büyütme veya küçük görme, kişiselleştirme olarak sıralanabilir. (Arkar, 1992)

Beck depresyonu çocukluk zamanında gelişmiş, şema olarak adlandırılan temel düşüncelere dayandırmıştır. Bu şemalar; yetersizlik, değersizlik, sevilmeme gibi çeşitlendirilebilir. (Öztürk, 1990) Beck'in (1963) bilişsel kuramına göre; depresyona yatkınlığı olan bireyler çevreyi ve geleceklerini olumsuz değerlendirirler. Depresif kişi kendini değersiz bulur, geleceğine umutsuz bakar. (Durak ve Palabıykoğlu 1994).

Abramson ve ark. (1978) depresyon kavramını umutsuzluk kavramı üzerinden değerlendirmişlerdir. Kurama göre üç çeşit çıkarsama mevcuttur. Olayın neden olduğu konusundaki çıkarsamalar (nedensel atfetmeler), olay olduktan sonra ortaya çıkan sonuçlar konusundaki çıkarsamalar, olay ortaya çıktığında kendisi ile ilgili çıkarsamalar. Bu çıkarsamalar sonucunda birey olumsuz bir yaşam deneyimi ile karşılaştığında umutsuzluk depresyonu doğabilir. Bu depresyonu ortaya çıkaran nedenler arasında; olumsuz yaşam olaylarının aşırı önemsenmesi, bu olayların sonucunda negatif anlamlar çıkarılması ve kişinin yaşam olaylarının sonucunu değiştiremediği konusundaki inancı ile kendisi hakkında olumsuz yargılara ulaşması yer alır. (Ceylan, 2004)

Psikodinamik yaklaşıma göre ise; kişi de gerçek veya imgesel bir kayıp duygusu vardır. Bu duygu bilinçdışı kin ve nefreti canlandırır. Üstbenlikte bu nefret duygusu dışarıya yöneltilemez ve sonucunda kişi kendine yönlendirir. Bunun sonucunda bireyde beğenilmeye yönelik bir çaba meydana çıkar. Olumsuz duygularını kişinin kendisine yönlendirmesi öz saygıyı azaltır ve sonucunda depresyonun diğer belirtileri de doğar. (Balcıoğlu, 1999)

2.2.1 Çocuk ve Ergende Depresyon:

Çocuklarda depresyon yetişkinlere benzer belirtilerle ortaya çıkar fakat ayırt edilme noktasında fobiler ve uyum sağlama problemleri ile benzer özellikler taşıması tanı koyma sürecini uzatabilir. Çocuk ve ergenlerde de depresyon tanısı yetişkinlere uygulanan bir takım tanı ölçütleri ile konmaktadır. (Aysev ve ark., 2000)

Depresyonun görülme sıklığı çocuklarda %1-2 oranında, ergenlerde %3-4 oranındadır. Yaş ilerledikçe depresyon görülme sıklığı artar. Cinsiyet bazında kız ve erkek çocuklarında eşit sıklıkta görülür, ergenlikten sonra kızlarda depresyon görülme oranı erkeklere kıyasla fazladır. Bunun sebebinin hormonlar ve kız cinsiyetine bağlı olarak farklılaşan sosyal yaşamın seyrinden kaynaklı olduğu düşünülmektedir. (Berksun, 2015)

Carlson ve Kashani(1988)'nin çocuklar, ergenler ve erişkinlerin depresif duygu ve davranışlarını karşılaştırdıkları araştırmalarına göre; anhedoni, umutsuzluk, psikomotor gerilik ve sanrıların yaşla birlikte arttığını; düşük benlik saygısının ve somatik şikayetlerin yaşla birlikte azaldığını; depresif ruh durumu semptomlarının, azalmış konsantrasyonun, uykusuzluğun ve intihar düşüncelerinin benzer frekanslarda ortaya çıktığını gözlemlemişlerdir. Yorgunluk, ajitasyon ve iştahsızlığın okul öncesi çocuk ve erişkinlerde, çocuk ve ergenlere kıyasla daha sık görüldüğü bulgulanmıştır.

Görker ve ark. (2004)'nin ergenlerle yaptıkları araştırmaya göre; kliniğe başvuran olguların düşük sosyoekonomik düzeyde oldukları, danışanların eğitimsiz yada yeterli bir eğitim düzeyinde olmadıklarını saptamışlardır. Bunun dışında depresyon teşhisi konan ergenlerin daha çatışmalı, sağlıksız iletişimin yaşandığı, duyguların rahatça ifade edilemediği, ebevenynleri tarafından destekleyici bir tutum görememiş ailelere sahip oldukları gözlemlenmiştir.

Genetik yatkınlık gibi biyolojik nedenler dışında, çocuk ve ergenlerde depresyonu önlemek adına destekleyici aile tutumu, sağlıklı bir sosyal çevre, ergenliğin bir dönüşüm süreci olduğunun farkındalığının sağlanması önemlidir.

2.2.2. Engelli Çocuğu Olan Ailelerde Depresyon

Engelli bireyin aileye katılımı aile üyelerinin duygu, düşünce ve işlevlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Aile normal bir çocuk beklentisi içindeyken engelli bireyin ailelerine katılımı umutsuzluk, endişe, korku gibi duygular yaratabilir. Bu duygu durumları ile başa çıkma kolay değildir.

Smith ve arkadaşları(1993)'nın yaptıkları çalışmada; engeli çocuğu olan annelerin, engelli çocuğu olmayan annelere oranla depresyon düzeylerinde anlamlı bir yükseklik gözlemlenmiştir.

İşsizlik, stres, düşük gelir, yalnızlık, sosyal çevreden kopma gibi faktörler depresyon belirtilerinin görülmesini tetikler. Bu faktörler aynı zamanda engelli çocukların ailelerinin içerisinde olduğu durumlardır. Özellikle sosyal hayattan kopuş, yalnızlık beraberinde depresyonu getirecektir. Araştırmalar gösteriyor ki bekar annelerin evli annelere oranla depresyon düzeyleri daha yüksektir. (Beckman, 1993). Fırat (2000) psikolojik danışmanın yalnızlık duygusu ile baş etmede yararlı olacağını gözlemlemiştir.

Engellilik yaşam boyu süren bir durumdur. Çocuktaki bu durum zamanla anne ve babada sürekli baş etmeye çalışması gereken bir stres faktörü yaratır. (Friedrich ve ark., 1985) Anne ve babanın engel durumuna uyum sağlama aşamaları farklıdır, babalar duruma zamana bağlı olarak uyum sağlamaya çalışırken, anneler süreci süregelen bir hüznün olarak tanımlamaktadır. (Damrosch and Perry, 1989)

Arıcıoğlu ve Gültekin'in yaptıkları araştırmaya göre; annelerin engel durumunu kabullenmede güçlük çektikleri, yeterli sosyal desteği alamadıkları, geleceğe kaygı ile baktıkları gözlemlenmiştir. Bu süreçte aile üyelerinden engelli çocuk ile ilgilenen ve bakım veren kişi olan annelerin sosyal desteğe ihtiyaçları vardır. Çalışmalar; grup terapilerinin, sosyal desteğin annelerin kaygı ve depresyon ölçeklerinden terapi öncesine göre daha düşük puan aldıklarını bulunmuştur. (Gördeles Beşer ve İnci, 2014)

2.3. Konu İle İlgili Yapılan Çalışmalar:

Furman ve Buhrmester (1985) yaptıkları araştırmada; 15-16 yaşları arasında 198 çocukla, kardeş ilişkileri incelenmiştir. Çalışmanın ilk kısmında kardeş ilişkilerini 16 nitelikten oluşan soru cevap formu doldurtularak, ikinci kısımda ise kardeşler arası ilişki; samimiyet, statü, rekabet ve çekişme alt başlıklarından oluşan dört boyutta incelenmişlerdir. Araştırmayı yapan kişiler tarafından oluşturulan ve geçerlik güvenirlik çalışması yapılan Kardeş İlişki Ölçeği sonucunda; kardeşlerin aynı cinsiyette olması aradaki samimiyeti olumlu yönde etkilediği, kardeşlerin yaşlarının birbirlerine yakın olması çekişmenin fazla olduğu, rekabette ise küçük kardeşin daha aktif olduğu gözlemlenmiştir. Dört ve daha fazla çocuğa sahip ailelerin son çocuklarında ise rekabetin yüksek oranda olduğu bulunmuştur.

Mc Hale ve arkadaşları (1986) yaptığı araştırma, yaşları 6-15 yaş aralığında 90 çocuk; 30 otistik çocuk, 30 zihinsel özürlü çocuk, 30 çocuk ise normal gelişim gösteren kardeşlerden oluşmaktadır, çocuklar kardeş ilişkileri bakımından test edildiler, buna ek

olarak anneler çocuklarının kardeşlerine yönelik davranışlarının olumlu ve olumsuz yönlerini tanımladıkları bir davranış değerlendirme ölçeği doldurdular. Genel olarak çocuklar ve anneler kardeş ilişkilerini olumlu olarak değerlendirmişlerdir. Yapılan analizler, durum değişkenlerinin(yaş, cinsiyet) özürlü çocuklarla olan kardeşlik ilişkilerinin kalitesi(ör., ebeveynlik kaygısı algılamaları, başa çıkma yeteneği) ile çok fazla anlamlı bir ilişkide olmadığını ortaya koymuştur.

Gath ve Gumley(1987) tarafından 183 zihinsel geriliği olan çocuk ve onların en yakın yaştaki kardeşleri araştırıldı. Engelli olan çocukların 95'inde Down sendromu vardı ve diğer 88'i diğer sebeplerden kaynaklı engelle sahiplerdi. Normal gelişim gösteren kardeşler sıklıkla kendilerine ait eşyalara zarar verdikleri, ailenin plan ve programlarına engel oldukları nedeniyle kardeşleri ile problem yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Özellikle Down sendromlu kardeşe sahip çocuklarda davranış probleminin daha sık görüldüğü bulunmuştur.

Mc Hale ve Gamble (1989) alışmalarında, 8-14 yaş arası, zihinsel engelli kardeşi bulunan ve bulunmayan 31 ocuk ve annesiyle kardeşlerarası ilişki ve uyum konusu hakkında konuşmuşlardır. Araştırmanın sonucuna göre; engelli kardeşi olan çocukların bakım verme konusunda daha aktif oldukları, özellikle kız çocuklarının erkek çocuklara oranla performanslarının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bunun yanında zihinsel engelli kardeşi olan kız çocuklarında psikolojik iyi hal durumlarında düşük puanlar bulunmuştur. Zihinsel engelli kardeşe sahip olup, annelerinin çocuklara olan tutumlarından memnun olmayan kardeşlerin depresyon ve kaygı değerleri yüksek olarak saptanmıştır.

Gold (1993) yaptığı araştırmada; cinsiyeti erkek olan engelli çocukların kardeşlerinin depresyon, sosyal uyum ve engelli kardeşlerine karşı evdeki sorumluluklarını engeli bulunmayan kardeşler ile karşılaştırarak incelemiştir. Araştırma 7-17 yaş arasında 22 otistik çocuğun kardeşi ve 34 engelli kardeşi olmayan çocuklar ile birlikte yrtlmştir.

Çalışmanın bulgularına göre; otistik kardeşe sahip olan çocukların depresyon puanları, engelli kardeşe sahip olmayan gruba kıyasla yüksek bulunmuştur. Sosyal uyum problemleri açısından her iki grupta da anlamlı bir fark bulunmamıştır.

Şenel (1995)'in yaptığı araştırma grubunu, 30 normal ve 30 zihinsel yetersizlik, otizm ve down sendromu tanısı almış kardeşe sahip olan 13-20 yaşları arasında kişiler oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda; engelli kardeşi bulunan çocukların kaygı puanları anlamlı düzeyde herhangi bir engeli bulunmayan kardeşlere oranla yüksek olduğu gözlemlenmiştir.

Girli (1995) yaptığı araştırmada 8-18 yaş arasında olan 50 zihinsel engelli çocuğun normal gelişim gösteren kardeşi ve 50 zihinsel engeli olmayan kardeşe sahip normal gelişim gösteren çocukların tutum ve kaygı düzeylerini belirlemeyi amaçlamıştır. Kız kardeşlerin erkek kardeşlere oranla engelli kardeşlerini kabullenme puanları daha yüksek bulunmuştur. Bunun yanında erkek çocukların kaygı düzeyleri de kız çocuklarından daha yüksek bulunmuştur.

Pirimoğlu(1996) araştırmasında; zihinsel engelli kardeşi olan 90 normal gelişim gösteren kardeş ve anneleri, 90 da engelli kardeşi olmayan birey ve anneleri ile zihinsel engelli kardeşe sahip olanlar ve olmayanları davranış problemleri karşılaştırılmıştır. Aynı zamanda bu durum annelerin kaygı düzeyleri ile ilişkili midir sorusuna cevap aranmıştır. Sonuç olarak; engelli kardeşe sahip çocukların, sahip olmayan çocuklara oranla davranış problemi gösterme puanları daha yüksek çıkmış ve bu durumun aynı zamanda annenin kaygı durumu ile ilişkili olduğu belirlenmiştir. Kız kardeşlerin depresyon ve saldırgan davranış tutumu erkeklere oranla daha yüksek bulunmuştur.

Dyson (1999)' da yaptığı çalışmada; zihinsel engelli kardeşi bulunan 37 ve zihinsel engeli bulunmayan 34 normal gelişim gösteren çocuğun psiko-sosyal durumlarını ve ailelerini karşılaştırmıştır. Sonuçlara göre; sosyal yetenek, bireyin kendine güveni ve davranış uyumu konusunda iki grup arasında farklılık bulunmamıştır. Fakat engelli kardeşi olan bireylerin psiko-sosyal durumları ve aile sosyal desteği, ebeveynlerin stresleri ve aile durumları arasında ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Aile yelerinin birbirlerine destek olması, anne ve babanın stres düzeylerinin düşük olması, kardeşlerin kendilerine güvenlerini ve yeteneklerini ortaya koymalarını etkiler niteliktedir.

Riggio (2000) Hayat Botu Kardeş İlişki leği(LSRS) leğini geliştirerek kardeşlerin birbirine önem ve tutumunu vurgulayan bir araştırma raporu sunmuştur. Bu alışma LSRS'nin psikometrik özelliklerini incelemek üzere yapılmıştır. Ölçek, 711 katılımcının çocukluktaki ve erişkinlikteki kardeşlik ilişkisinin boyutlarını ölçmektedir. Sonuçlar LSRS'yi altı alt ölçeğin ve toplam verilerin yüksek i tutarlığının yanı sıra tutarlı bir faktör yapısı ve zaman içindeki tepkilerin istikrarını destekleyen kanıtları içeren iyi bir psikometrik özelliğe sahip olduğu ileri sürülmüştür. Sosyal destek, genel ilişki memnuniyeti, kardeş ilişki kalitesinin ölçütü ile anlamlı korelasyonlar LSRS'nin yapı geçerliliğini desteklemiştir. Kişilik zellikleri ve psikolojik iyi olma ile korelasyonlar, tatmin edici kardeşlik ilişkilerinin duygusal uyum ile ilişkili olduğunu göstermiştir.

Rimmerman (20001)'de yaptığı araştırmaya; 76 zihinsel engeli bulunan kardeşler ve 69 engelli kardeşi olmayan orta yaş döneminde olan kardeşlerin, kardeşler arası ilişkinin sıklığı, evde aldıkları roller, birlikte yaptıkları etkinlikler karşılaştırılmıştır. Zhinsel engeli bulunan kardeşe sahip kişilerin kardeşleriyle daha çok iletişimde oldukları ve onlara yardım ettikleri saptanmıştır. Bu ilişkinin sıklığında, kardeşin cinsiyetinden ziyade annenin sağ olup olmasının fark yarattığı gözlemlenmiştir.

Atasoy(2002) araştırmasında; özel eğitim merkezinde öğrenim grenen otizimli çocukların 9-16 yaşları arasındaki 51 sağlıklı kardeşlerinin , otizm ile ilgili bilgilerini ve otizimli kardeşlerine karşı olan tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesini amaçlamıştır. Araştırma İzmir de gerçekleşmiştir. Sonuçlara göre; kardeşlerin otizm hakkında bilgileri ile kardeşlerine karşı tutumları arasında anlamlı bir ilişki yoktur. Kardeşin, engelli bireyle ilişkisinden hoşnut olma durumu ile kardeşe yönelik tutum arasında anlamlı bir farklılaşma bulunmuştur. Bunun yanında; ebeveynleriyle engelli kardeşi hakkında konuşabilen çocukların endişe düzeyleri daha düşük saptanmıştır. Ayrıca kardeşi ile ilgili sorumluluk alma durumu cinsiyete göre fark yaratmazken, yaşa göre farklılaştığı tespit edilmiştir.

Lyon- Sjöström (2003) 'ın yaptıkları araştırmada; engelli kardeşi olan sağlıklı kardeşlerin engelli çocuğa uyumlarını ve engelli çocuğun gelişimindeki ne gibi olumlu etkilere sebep olduklarını incelemeyi hedeflemiştir. Bu kardeşlerin engel gruplarını ise; zeka geriliği, otizm, dikkat eksikliği, fiziksel rahatsızlıklar oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda normal gelişimli çocukların akademik başarılarında yüksek algı, fiziksel görünümlerine dayalı olumlu bakış açısı içerişinde oldukları saptanmıştır. Bu bulgular daha çok kız kardeşleri içerisine almaktadır. Bunun yanında engelli kardeşe sahip çocuklarda beklenenin üzerinde klinik depresif semptomlar gözlenmiştir. Erkek kardeşlerin kaygı puanlarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Ahmetoğlu ve Aral(2004) yaptıkları araştırmada normal gelişim gösteren çocukların zihinsel engelli kardeşlerine karşı yaşadıkları sorunların belirlenmesi, normal gelişim gösteren çocukların engelli kardeşleriyle olan ilişkilerini, hem kendilerinin hem de

annelerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Araştırma Edirne Trakya Üniversitesinde yapılmıştır, 256 zihinsel engelli çocuğun 8-18 yaş arasındaki normal gelişim gösteren kardeşleri ve anneleri dahil olmak üzere 512 birey katılım göstermiştir. Araştırmaya katılan normal gelişim gösteren çocukların Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği sonuçlarına göre; nazik olma, uzak durma-çekinme, empati, fiziksel saldırganlık alt boyutlarının puan ortalamaları kardeş ve anne algılamalarına göre anlamlı farklılık olmadığı yönünde çıkarken, birliktelik-ilgili olma alt boyutunda kardeş ve anne algılamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

31 otizmli , 36 Down sendromlu, 40 normal gelişim gösteren kardeşi olan çocuk ile Onat Zoylan (2005) engelli kardeşe sahip olan ve olmayan kişilerin kardeş ilişkilerini incelemiştir. Sonuçlarda engelli kardeşi olan ve olmayan kişilerin kardeşleri ile ilişkilerinin farklı olduğu bulgulanmıştır. Kardeş ilişkileri anketinin “çatışma” ve “rekabet” alt boyutlarından engelli kardeşi bulunmayan kişiler, engelli kardeşi bulunan kişilerden daha yüksek puan almışlardır. “Kardeşin kendi yaşı, kardeşinin cinsiyeti ve yaşı”, “kardeşe kendisinin yaş farkı”, “aile tipi” ve “ailedeki çocuk sayısı” değişkenlerinin, grupların ortalama puanlarına bir etkisi olmadığı görülürken, sosyo-ekonomik düzey ve kardeşin cinsiyeti değişkenlerinin kardeş ilişkileri üzerinde anlamlı bir etkisi olduğu görülmüştü.

Aksoy ve Yıldırım(2008), yaptıkları araştırmada, farklı engel grubundan engelli kardeşe sahip çocukların kardeş ilişkileri ile kardeşlerini kabullenmeleri arasındaki ilişkiyi incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışmanın örneklem grubunu, Ankara’da 16 özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde, özel eğitim almaya devam eden öğrenme güçlüğü, mental retarde, cerebral palsy , mental motor retarde, down sendromu ve otizm tanısı almış çocukların 10-17 yaş aralığındaki normal gelişim gösteren toplam 228 kardeş oluşturmaktadır. Çalışmada, çocukların farklı engel tanısı almış kardeşleri ile ilişkilerini ölçmek amacıyla “Engelli Kardeşe Yönelik Tutum Ölçeği” ile yine çocukların engelli kardeşlerini kabullenmelerini ölçmek amacı ile “Engelli Bireylere Yönelik Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Çocukların, engelli kardeşleriyle ilişkileri ve engelli kardeşlerini kabullenmeleri “engel derecesi ve engel tanısı” alt boyutlarında incelenmiştir. Araştırmaya katılan çocukların, engelli kardeşleriyle ilişkileri ve engelli kardeşlerini kabullenmeleri

arasında negatif anlamlı bir ilişki bulunmuş; çocukların engelli kardeşleriyle ilişkileri olumlu yönde değişkenlik gösterirken, engelli kardeşlerini kabullenmelerinde bu olumluluğun azaldığı görülmüştür.

Ertürk(2009) yaptığı araştırma Edirne İl Merkezi Milli Eğitim Bakanlığına bağlı resmi ilköğretim okullarına devam eden 30 zihinsel engelli çocuğun, 9-18 yaş aralığındaki sağlıklı kardeşleri ve anneleri, karşılaştırma grubu olarak entegre eğitime katılmayan Edirne il merkezinde bulunan MEB'e bağlı özel eğitim okullarına devam eden, yaş ve özellik bakımından benzer 30 zihinsel engelli çocuğun normal gelişim gösteren kardeşlerinden ve annelerinden oluşan 60, toplam da 120 kişi katılım göstermiştir. Araştırma sonuçlarına göre; sağlıklı çocukların Kardeş Problemleri Anketinden aldıkları puanlar ile Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin nazik olma alt boyutu arasında anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Yani normal gelişim gösteren kardeşin engelli kardeşine ilişkin yaşadığı sorunlar azaldıkça, engelli kardeşine karşı daha nazik davrandığı söylenebilir. Bununla birlikte fiziksel saldırganlık alt boyutu arasında da negatif ve anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Kardeş Problemleri Anketinden alınan puanlar arttıkça, yani normal gelişim gösteren kardeşin engelli kardeşine ilişkin yaşadığı sorunlar azaldıkça, engelli kardeşin e karşı daha az fiziksel olarak saldırgan olduğu söylenebilir.

Burke (2009)'da yaptığı araştırmada; 118'i engelli olan 344 çocuklu, 116 aile ile yapılan engel durumunun normal kardeşler üzerindeki etkisini incelemeyi, engelli kardeş ile yaşama deneyimlerine bakmayı hedeflemiştir. Araştırma sonucunda; engel durumunun normal kardeşlerin üzerinde etkili olduğu, kardeşler bu durumun hayatlarını bazen kısıtladıklarını ifade etmişlerdir. Kardeşler ve anneler bu süreçte profesyonel bir desteğe ihtiyaç duyduklarını ifade etmişlerdir.

Quintero ve McIntyre (2010) tarafından yapılan çalışmada; 20 otistik kardeşi olan çocuk ve 23 otistik kardeşi olmayan çocuk ile sosyal, akademik ve davranışsal uyumlarına bakılmak istenmiştir. Sonuçlara göre; otistik çocuğa sahip olan anne ve kardeşlerin olmayan gruba göre depresyon ve stres düzeyleri yüksek bulunmuştur. Engelli kardeşi olan

büyük çocukların akademik ve sosyal uyumda ise engelli kardeşi olmayan çocuklarla arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Aldan ve Vural (2013)'in yaptıkları çalışmada; Bursa'da yaşayan 9-16 yaş arası 60 kız ve 42 erkek, 50 otizmlili kardeşi olan birey, 52 normal gelişim gösteren kardeşi olan birey ile; otizim teşhisli kardeşi olan ve olmayan çocukların davranışsal ve duygusal uyumları, benlik kavramları ve algıladıkları sosyal destek düzeylerini karşılaştırmışlardır. Otizmlili kardeşi olan çocuklar ile olmayanlar arasında davranışsal ve duygusal uyum, benlik kavramı ve sosyal destekleri ortalama puanları arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Otizmlili kardeşi olan erkek çocukların ise otizmlili kardeşi olmayan erkek çocuklarından daha çok davranışsal ve duygusal uyum problemleri yaşadıkları tespit edilmiştir. Otizim tanılı bireylerin anne ve babaları otizmlili çocuklarının engel durumunu ağır olarak algılıyorsa, sağlıklı kardeşlerin daha fazla davranışsal ve duygusal uyum problemi yaşadıkları ve sağlıklı kardeşlerin hiperaktivite ve dikkat dağınıklıkları yükseldikçe duygulanım sıkıntılarının arttığı, sosyal iletişimlerinin ise zayıfladığı bulgulanmıştır.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölümde çalışma ile ilgili araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, verilerin elde edildiği ölçme araçları ve elde edilen verilerin işlem yolu ve analiz edilen teknikleri ele alınmıştır.

3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Bu çalışma İstanbul ilinde engelli özel bir özel eğitim anaokuluna giden ve rehabilitasyon merkezine kayıtlı olan engelli bireylerin, rastgele seçilmiş 100 kişiden oluşan, 8-17 yaş arasındaki kardeşleri ile yapılmıştır. Araştırmada; Sosyodemografik Veri Formu, Çocuklar için Depresyon Ölçeği, Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeklerinden aldıkları sonuçların değişkenleri ile ilişkilerini incelemek amaçlanmıştır. Çalışma, kardeşlerin var olan depresyon ve engelli kardeşlerine olan tutumlarına herhangi bir müdahalede bulunulmaksızın betimlenmiştir.

3.2. EVREN VE ÖRNEKLEM

Araştırmanın evrenini İstanbul ilinde engelli özel eğitim anaokuluna giden ve rehabilitasyon merkezine kayıtlı olan engelli bireylerin, rastgele seçilmiş 100 kişiden oluşan, 8-17 yaş arasındaki kardeşleri oluşturmaktadır.

3.3 VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Araştırmada “Sosyodemografik Veri Formu, Çocuklar için Depresyon ölçeği, Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği” kullanılmıştır.

3.3.1. Sosyodemografik Veri Formu

Sosyodemografik veri formunda engelli çocuğun kardeşine ait bilgiler, anne ve babanın öğrenim durumu, ailenin gelir durumu ve engelli bireyin cinsiyetini, engel türünü ve yaşımı öğrenmek amacıyla sorular sorulmuştur. Engelli çocuğa kardeşine annesine ve babasına ait kişisel bilgileri ve öğrenmek amacıyla oluşturulmuş 10 soruyu içermektedir.

3.3.2. Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği

Kovacks'ın (1985) oluşturduğu bu ölçek çocuklarda depresyon belirtilerinin düzeyini ölçmeyi amaçlar. 0,1,2 şeklinde üç seçeneqli, 27 maddeden oluşan ölçek 0,1,2 şeklinde puanlanır ve puanların artışı depresyon belirtilerinin artışı gösterir. Ölçeği dolduran çocuktan son iki hafta içerisinde onu en iyi tanımlayan cümleyi seçmesi istenir. Her madde belirtinin şiddetine göre 0,1,2 puan alır (Aysev ve ark., 2000). Alınabilecek en yüksek puan 54 ve kesim noktası 19'dur. (Kapıcı, 2004). Çocuğun ölçekten aldığı puan 19'un ne kadar üstündeyse, depresyonun o derece ağır olduğu kabul edilmektedir. (Öy,1991)

3.3.3 Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği:

Normal gelişim gösteren çocuklara uygulanan, Schaeffer Edgerton, McHale ve arkadaşarı tarafından 1979'da geliştirilen bir ölçektir. Çocukların engelli kardeşleriyle nasıl bir ilişki içerisinde olduklarını değerlendirmek amacıyla uygulanır. 5'li likert şeklinde derecelendirilir. 5 alt boyut, 30 maddeden oluşmaktadır. Her alt boyut kendi içinde puanlanır. Her alt boyuttan alınan puanlar o bölüme ilişkin olumlu oranları vermektedir. 5 alt boyut;

- Nazik olma,
- Birliktelik- ilgili olma
- Uzak durma-çekinme
- Empati
- Fiziksel saldırganlık boyutlarıdır.

Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin anne ve kardeş formunda yer alan maddelere verilen tepkiler, Hiçbir zaman- Nadiren- Bazen- Sık sık- Her zaman şeklinde derecelendirilmiştir. Ölçeğin puanlanmasında “Hiçbir zaman” yanıtı 1, “Nadiren” yanıtı 2, “Bazen” yanıtı 3, “Sık sık” yanıtı 4, “Her zaman” yanıtı 5 olarak kayıt formuna kaydedilmiş ve istatistiksel analizlerin yapılması amacıyla bilgisayara girilmiştir. Ölçekte bazı maddeler tersine (reverse) puanlanmıştır. Bilgisayarda SPSS programında, ölçekte tersine puanlanan maddelere (2., 8., 10., 12., 20. ve 21.madde) verilen yanıtlar 5 yerine 3, 4 yerine 2, 3 yerine 3, 2 yerine 4 ve 1 yerine 5 değeri olarak yeniden kodlanmıştır. Formun değerlendirilmesinde her bir bölüm kendi içinde puanlanmaktadır. Her bir bölümden alınan yüksek puanlar o bölüme ilişkin olumlu oranları vermektedir. Yani çocuğun nazik olma bölümünden yüksek puan alması, o çocuğun kardeşiyle ilişkilerinde nazik olduğunu, fiziksel saldırganlık bölümünden yüksek puan alması, o çocuğun kardeşiyle ilişkilerinde fiziksel olarak saldırgan olduğunu göstermektedir (Ahmetoğlu, 2004).

3.4.ARAŞTIRMANIN İŞLEM YOLU

Gerekli yerlerden izinler alındıktan sonra İstanbul ilinde örneklem grubunu oluşturan kişilere Sosyodemografik Veri Formu, Çocuklar için Depresyon Ölçeği, Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçekleri yapılmıştır. Uygulama öncesi araştırmacı tarafından gerekli yönergeler verilmiş, ölçeklerin doğru ve eksiksiz bir şekilde doldurulması talep edilmiştir.

3.5.ARAŞTIRMADA KULLANILAN VERİ ANALİZİ TEKNİKLERİ

Katılımcılardan elde edilen veriler araştırmacı tarafından kodlanmış ve SPSS (Statistical Package for Social Sciences) 20.0 paket programına aktararak analiz edilmiştir. Tanımlayıcı istatistikler, ortalama±standart sapma, medyan, %25 ve %75. persantiller ve yüzdeler olarak verilmiştir. Araştırma sonucu elde edilen tüm veriler amaçlar doğrultusunda bilgisayar ortamında SPSS 20.0 paket programı kullanılarak değerlendirilmiştir. Verilerin karşılaştırılmasında normal dağılım gösteren değişkenlerin iki grup karşılaştırmaların da t testi, üç ve üzeri grupların karşılaştırmalarında Oneway

ANOVA testi; değişkenler arasındaki ilişkinin incelenmesinde pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. Anlamlılık $p < 0.05$ düzeyinde değerlendirilmiştir.

BÖLÜM IV

BULGULAR

Tablo 4.1 : Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişken	N	Ortalama	SS
Engellinin yaşı	100	9,5	4,7
Kardeşin yaşı	100	12,5	3,0
Ailenin aylık geliri	100	3292,20	3122,50

Tablo 4.1' de örneklem grubunu oluşturan 100 engelli çocuğun yaş ortalamaları 9.5 ± 4.7 , normal gelişim gösteren kardeşlerin yaş ortalamaları ise 12.5 ± 3.0 , ailelerin ortalama aylık geliri ise $3292,20 \pm 3122,50$ TL' dir.

Tablo 4.2 : Engelli Kardeşlerinin Demografik Özellikleri

Değişken		N	%
Kardeşin cinsiyet	Kız	55	55,0%
	Erkek	45	45,0%
Kardeşin doğum sırası	1. çocuk	53	53,0%
	2. çocuk	33	33,0%
	3. çocuk	14	14,0%
Kardeşi öğrenim durumu	Okuryazar değil	1	1,0%
	Okuryazar	7	7,0%
	İlkokul	29	29,0%
	Ortaokul	36	36,0%
	Lise	27	27,0%
	Üniversite	0	0,0%

Tablo 4.2' de araştırmaya katılan kardeşlerin cinsiyet değişkenine göre; 55(%55)'i kız, 45(%45)'i erkektir.

Doğum sırası değişkenine göre ilk ocuk 53(%53) kişi, ortanca ocuk 33(%33) kişi, son ocuk 14(%14) kişidir. ğrenim durumu değişkenine göre; okuryazar olmayan 1(%1), okuryazar olan 7 (%7) kişi vardır.

İlkokula devam eden 29 (%29), ortaokula devam eden 36(%36), liseye devam eden 27(%27) kardeş bulunmaktadır.

Tablo 4.3 : Engelli Ebeveynlerinin Eğitim Durumları

Değişken	N	%	
Annenin eğitim durumu	Okuryazar değil	13	13,0%
	Okuryazar	14	14,0%
	İlkokul	34	34,0%
	Ortaokul	15	15,0%
	Lise	16	16,0%
	niversite	7	7,0%
	Master/doktora	1	1,0%
Babanın eğitim durumu	Okuryazar değil	2	2,0%
	Okuryazar	8	8,0%
	İlkokul	26	26,0%
	Ortaokul	25	25,0%
	Lise	31	31,0%
	niversite	6	6,0%
	Master/doktora	2	2,0%

Tablo 4.3'de anne eğitim durumu değişkenine göre; okuryazar olmayan 13(%13), okuryazar 14(%14), ilkokul mezunu 34(%34), ortaokul mezunu 15(%15), lise mezunu 16(%16), niversite mezunu 7(%7), yüksekokul mezunu 1(%1) kişi' dir.

Baba eğitim durumu değişkenine göre; okuryazar olmayan 2(%2), okuryazar olan 8(%8), ilkokul mezunu 26(%26), ortaokul mezunu 25(%25), lise mezunu 31(%31), üniversite mezunu 6(%6), yüksekokul mezunu 2(%2) kişidir.

Tablo 4.4 : Engellilerin Demografik Özellikleri

		N	%
Engellinin cinsiyeti	Kız	32	32,0%
	Erkek	68	68,0%
Engel türü	Zihinsel	72	72,0%
	Zihinsel ve fiziksel	28	28,0%

Tablo 4.4' de engelli kardeşin cinsiyeti değişkenine göre; 32(%32) kız, 68(%68) erkek, kardeşin engel durumu değişkenine göre zihinsel engele sahip 72(%72) kişi, zihinsel ve fiziksel engele sahip 28(%28) kişi bulunmaktadır.

Tablo 4.5 : Normal Gelişim Gösteren Kardeşin Cinsiyetine Göre Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçeklerinin Karşılaştırılması

	Kardeşin cinsiyeti	N	Ortalama	SS	T	p*
Çocuklar için Depresyon Ölçeği	Kız	55	27,53	6,44	0,675	0,501
	Erkek	45	26,71	5,64		
Nazik Olma	Kız	55	32,16	4,52	-0,662	0,510
	Erkek	45	32,80	4,99		
Birliktelik-İlgili olma	Kız	55	8,78	3,67	-1,895	0,062
	Erkek	45	10,42	4,76		
Uzak durma-çekinme	Kız	54	24,59	5,27	-0,409	0,684
	Erkek	45	25,04	5,64		
Empati	Kız	55	21,02	3,52	0,728	0,468
	Erkek	45	20,49	3,69		
Fiziksel saldırganlık	Kız	55	3,96	1,60	-0,952	0,344
	Erkek	45	4,31	1,98		

- Engellinin kardeşi olan bireylerin , **Çocuklar İçin Depresyon Ölçeğinden** aldıkları puanlar arasındaki farklılık “ **cinsiyet**” değişkenine bağlı olarak “*t Testi*” ile incelenmiştir. Kadın ve erkek grubu puanları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. ($p>0.05$)
- Engellinin kardeşi olan bireylerin , **Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği** alt ölçeklerinden aldıkları puanlar arasındaki farklılık “ **cinsiyet**” değişkenine bağlı olarak “*t Testi*” ile incelenmiştir. Kadın ve erkek grubu puanları arasındaki farklılık alt ölçeklerle(nazik olma, birliktelik-İlgili olma, uzak durma-çekinme, empati, fiziksel saldırganlık) karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. ($p>0.05$)

Tablo 4.6 : Normal Gelişim Gösteren Kardeşin Yaşına Göre Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçeklerinin Karşılaştırılması

	Kardeşin yaşı	N	Ortalama	SS	t	p
Çocuklar için Depresyon Ölçeği	12 yaş ve altı	52	27,08	6,32	-0,142	0,887
	13 yaş ve üstü	48	27,25	5,87		
Nazik Olma	12 yaş ve altı	52	32,25	4,53	-0,437	0,663
	13 yaş ve üstü	48	32,67	4,96		
Birliktelik-İlgili olma	12 yaş ve altı	52	8,85	3,68	-1,646	0,103
	13 yaş ve üstü	48	10,25	4,73		
Uzak durma-çekinme	12 yaş ve altı	52	24,69	5,32	-0,203	0,840
	13 yaş ve üstü	47	24,91	5,58		
Empati	12 yaş ve altı	52	20,54	3,31	-0,694	0,489
	13 yaş ve üstü	48	21,04	3,89		
Fiziksel Saldırganlık	12 yaş ve altı	52	4,13	1,62	0,085	0,933
	13 yaş ve üstü	48	4,10	1,95		

- Engellinin kardeşi olan bireylerin , **Çocuklar İçin Depresyon Ölçeğinden** aldıkları puanlar arasındaki farklılık “yaş” değişkenine bağlı olarak “*t testi*” ile incelenmiştir. 12 yaş ve altı ile 13 yaş ve üstü gruplarının puanları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. ($p>0.05$)
- Engellinin kardeşi olan bireylerin , **Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği** alt ölçeklerinden aldıkları puanlar arasındaki farklılık “yaş” değişkenine bağlı olarak “*t testi*” ile incelenmiştir. 12 yaş ve altı ile 13 yaş ve üstü gruplarının puanları arasındaki farklılık alt ölçeklerle (nazik olma, birliktelik-İlgili olma, uzak durma-çekinme, empati, fiziksel saldırganlık) karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. ($p>0.05$)

Tablo 4.7 : Doğum Sırasına Göre Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçeklerinin Karşılaştırılması

		N	Ortalama	SS	f	p*
Çocuklar için Depresyon Ölçeği	1. çocuk	53	26,89	6,38	1,888	0,157
	2. çocuk	33	28,55	6,20		
	3. çocuk	14	24,93	3,63		
Nazik Olma	1. çocuk	53	32,85	4,33	0,544	0,582
	2. çocuk	33	32,24	4,93		
	3. çocuk	14	31,43	5,76		
Birliktelik-İlgili olma	1. çocuk	53	9,72	4,22	0,853	0,429
	2. çocuk	33	9,79	4,84		
	3. çocuk	14	8,14	2,60		
Uzak durma-çekinme	1. çocuk	52	24,71	4,83	2,126	0,125
	2. çocuk	33	25,94	5,53		
	3. çocuk	14	22,43	6,71		
Empati	1. çocuk	53	21,04	3,35	0,287	0,751
	2. çocuk	33	20,48	3,81		
	3. çocuk	14	20,50	4,13		
Fiziksel saldırganlık	1. çocuk	53	4,15	1,96	0,039	0,962
	2. çocuk	33	4,12	1,75		
	3. çocuk	14	4,00	1,11		

- Engellinin kardeşi olan bireylerin , **Çocuklar İçin Depresyon Ölçeğinden** aldıkları puanlar arasındaki farklılık “**kardeş sırası**” değişkenine bağlı olarak “*One Way Anova*” ile incelenmiştir. İlk ocuk, ortanca ocuk ve son ocuk puanları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. ($p>0.05$)
- Engellinin kardeşi olan bireylerin , **Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği** alt ölçeklerinden aldıkları puanlar arasındaki farklılık “**kardeş sırası**” değişkenine bağlı olarak “*One Way Anova*” ile incelenmiştir. İlk ocuk, ortanca ocuk ve son ocuk puanları arasındaki farklılık alt ölçeklerle (nazik olma, birliktelik-ilgili olma, uzak durma-çekinme, empati, fiziksel saldırganlık) karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. ($p>0.05$)

Tablo 4.8 : Normal Gelişim Gösteren Kardeşin Eğitim Durumuna Göre Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçeklerinin Karşılaştırılması

		N	Ortalama	SS	f	P*
Çocuklar için Depresyon Ölçeği	Okuryazar	8	37,25	5,73	10,221	<0,001
	İlkokul	29	26,31	5,46		
	Ortaokul	36	26,31	5,35		
	Lise	27	26,22	5,21		
Nazik Olma	Okuryazar	8	31,25	4,30	1,237	0,301
	İlkokul	29	32,17	3,87		
	Ortaokul	36	31,86	5,32		
	Lise	27	33,89	4,74		
Birliktelik-İlgili olma	Okuryazar	8	12,63	6,93	2,234	0,089
	İlkokul	29	8,48	3,10		
	Ortaokul	36	9,92	4,58		
	Lise	27	9,19	3,60		
Uzak durma-çekinme	Okuryazar	8	23,00	4,07	1,080	0,361
	İlkokul	29	24,48	5,21		
	Ortaokul	36	24,36	5,91		
	Lise	26	26,31	5,22		
Empati	Okuryazar	8	16,75	2,87	5,854	0,001
	İlkokul	29	20,52	3,05		
	Ortaokul	36	20,72	3,75		
	Lise	27	22,33	3,20		
Fiziksel saldırganlık	Okuryazar	8	5,50	3,74	2,165	0,097
	İlkokul	29	4,28	1,25		
	Ortaokul	36	3,89	1,72		
	Lise	27	3,85	1,35		

- Engellinin kardeşi olan bireylerin , **Çocuklar İçin Depresyon Ölçeğinden** aldıkları puanlar arasındaki farklılık **“eğitim durumu”** değişkenine bağlı olarak *“One Way Anova”* ile incelenmiştir. Okuryazar olanlarda ortalama $37,25\pm 5,73$ iken ilkokul ve ortaokul mezunlarında sırasıyla $26,31\pm 5,46$ ve $26,31\pm 5,35$, lise mezunlarında $26,22\pm 5,21$ 'dir ve fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur. ($p<0,001$)
- Engellinin kardeşi olan bireylerin , **Schaeffer Kardeş Davranış Değerlendirme Ölçeği** alt ölçeklerinden aldıkları puanlar arasındaki farklılık **“eğitim durumu”** değişkenine bağlı olarak *“One Way Anova”* ile incelenmiştir. *“Empati”* alt boyutu okuryazar olanlarda $16,75\pm 2,87$, ilkokul mezunlarında $20,52\pm 3,05$, ortaokul mezunlarında $20,72\pm 3,75$ ve lise mezunlarında $22,33\pm 3,20$ 'dir ve fark istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. ($p=0,001$). *“Nazik olma”*, *“birliktelik-ilgili olma”*, *“uzak durma-çekinme”* ve *“fiziksel saldırganlık”* alt boyutlarında ise anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. (Sırasıyla; $p=0,301$, $p=0,089$, $p=0,361$ ve $p=0,097$; $p>0,05$).

Tablo 4.9: Annenin Eğitim Durumuna Göre Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçeklerinin Karşılaştırılması

		N	Ortalama	SS	f	P*
Çocuklar için Depresyon Ölçeği	Okuryazar değil / Okur yazar	27	30,33	8,30	5,570	0,005
	İlkokul ve ortaokul	49	25,82	4,58		
	Lise ve üstü	24	26,33	4,57		
Nazik Olma	Okuryazar değil / Okur yazar	27	30,89	3,63	2,204	0,116
	İlkokul ve ortaokul	49	33,22	5,02		
	Lise ve üstü	24	32,63	4,92		
Birliktelik-İlgili olma	Okuryazar değil / Okuryazar	27	10,48	4,59	1,336	0,268
	İlkokul ve ortaokul	49	9,47	4,59		
	Lise ve üstü	24	8,54	2,84		
Uzak durma-çekinme	Okuryazar değil / Okur yazar	26	22,23	4,19	4,224	0,017
	İlkokul ve ortaokul	49	25,67	4,90		
	Lise ve üstü	24	25,79	6,76		
Empati	Okuryazar değil / Okur yazar	27	18,22	3,57	12,029	<0,001
	İlkokul ve ortaokul	49	21,45	3,30		
	Lise ve üstü	24	22,29	2,69		
Fiziksel saldırganlık	Okuryazar değil / Okur yazar	27	4,67	2,27	2,041	0,135
	İlkokul ve ortaokul	49	4,02	1,70		
	Lise ve üstü	24	3,71	1,08		

- Engellinin kardeşi olan bireylerin , **Çocuklar İçin Depresyon Ölçeđinden** aldıkları puanlar arasındaki farklılık **“annenin eğitim durumu”** değişkenine bağlı olarak *“One Way Anova”* ile incelenmiştir. okuryazar olmayan veya okula gitmediği halde okuma yazma bilenlerde bu değer 30.33±8.30 iken, ilkokul ve ortaokul mezunları ile lise ve üniversite mezunlarında daha dūřüktür. (Sırasıyla 25.82±4.58 ve 26.33±4.57). Fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur. (p=0.005).
- Engellinin kardeşi olan bireylerin , **Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği** alt ölçeklerinden aldıkları puanlar arasındaki farklılık **“annenin eğitim durumu”** değişkenine bağlı olarak *“One Way Anova”* ile incelenmiştir. *“Uzak durma-çekinme”* (p=0.017) ve *“empati”* (p<0.001) alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilirken; *“Nazik olma”* (p=0.116), *“birliktelik-ilgili olma”* (p=0.268) ve *“fiziksel saldırganlık”* (p=0.135) alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunmamıştır.

Tablo 4.10 : Babanın Eğitim Durumuna Göre Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçeklerinin Karşılaştırılması

		N	Ortalama	SS	f	P*
Çocuklar için Depresyon Ölçeği	Okuryazar değil / Okur yazar	10	32,60	8,71	7,194	0,001
	İlkokul ve ortaokul	51	25,45	4,83		
	Lise ve üstü	39	28,00	5,93		
Nazik Olma	Okuryazar değil / Okur yazar	10	31,70	5,27	0,591	0,556
	İlkokul ve ortaokul	51	32,12	4,89		
	Lise ve üstü	39	33,08	4,40		
Birliktelik-İlgili olma	Okuryazar değil / Okur yazar	10	11,30	6,65	1,026	0,362
	İlkokul ve ortaokul	51	9,45	4,27		
	Lise ve üstü	39	9,15	3,43		
Uzak durma-çekinme	Okuryazar değil / Okur yazar	9	21,22	4,27	2,292	0,107
	İlkokul ve ortaokul	51	24,96	5,04		
	Lise ve üstü	39	25,41	5,91		
Empati	Okuryazar değil / Okur yazar	10	17,90	3,21	5,528	0,005
	İlkokul ve ortaokul	51	20,53	3,86		
	Lise ve üstü	39	21,85	2,84		
Fiziksel saldırganlık	Okuryazar değil / Okur yazar	10	5,40	3,31	3,825	0,025
	İlkokul ve ortaokul	51	4,18	1,69		
	Lise ve üstü	39	3,72	1,12		

- Engellinin kardeşi olan bireylerin , **Çocuklar İçin Depresyon Ölçeğinden** aldıkları puanlar arasındaki farklılık **“babanın eğitim durumu”** değişkenine bağlı olarak *“One Way Anova”* ile incelenmiştir, fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur. (p=0.001).
- Engellinin kardeşi olan bireylerin , **Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği** alt ölçeklerinden aldıkları puanlar arasındaki farklılık **“babanın eğitim durumu”** değişkenine bağlı olarak *“One Way Anova”* ile incelenmiştir. **“empati”** (p=0.005) ve **“fiziksel saldırganlık”** (p=0.025) alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılık tespit edilirken; **“Nazik olma”** (p=0.556), **“birliktelik-İlgili olma”** (p=0.362) ve **“uzak durma-çekingenlik”** (p=0.107) alt boyutlarında anlamlı farklılık bulunmamıştır.

Tablo 4.11: Ailenin Gelir Durumuna Göre Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği Ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçeklerinin Karşılaştırılması

	Aylık gelir	N	Ortalama	SS	t	p
Çocuklar için Depresyon Ölçeği	3000 TL altı	28	25,96	5,31	0,072	0,943
	3000 TL ve üstü	13	25,85	4,69		
Nazik Olma	3000 TL altı	28	31,93	4,74	-0,488	0,630
	3000 TL ve üstü	13	32,69	4,63		
Birliktelik-İlgili olma	3000 TL altı	28	9,96	5,03	1,814	0,077
	3000 TL ve üstü	13	7,85	2,44		
Uzak durma-çekinme	3000 TL altı	28	23,64	5,59	-1,144	0,264
	3000 TL ve üstü	13	25,69	5,22		
Empati	3000 TL altı	28	20,29	3,85	-1,428	0,163
	3000 TL ve üstü	13	21,85	2,94		
Fiziksel Saldırganlık	3000 TL altı	28	4,29	1,96	1,686	0,100
	3000 TL ve üstü	13	3,54	0,88		

- Engellinin kardeşi olan bireylerin , **Çocuklar İçin Depresyon Ölçeğinden** aldıkları puanlar arasındaki farklılık “gelir durumu” değişkenine bağlı olarak “*t testi*” ile incelenmiştir. 3000 TL altı ve 3000 TL ve üstü gruplarının puanları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. ($p>0.05$)
- Engellinin kardeşi olan bireylerin , **Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği** alt ölçeklerinden aldıkları puanlar arasındaki farklılık “gelir durumu” değişkenine bağlı olarak “*t testi*” ile incelenmiştir. 3000 TL altı ve 3000 TL ve üstü gruplarının puanları arasındaki farklılık alt ölçeklerle (nazik olma, birliktelik-İlgili olma, uzak durma-çekinme, empati, fiziksel saldırganlık) karşılaştırıldığında istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. ($p>0.05$)

Tablo 4.12: Engellinin Cinsiyetine Göre Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği Ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçeklerinin Karşılaştırılması

	Engellinin cinsiyeti	N	Ortalama	SS	t	p*
Çocuklar için Depresyon Ölçeği	Kız	32	27,59	6,52	0,470	0,640
	Erkek	68	26,96	5,90		
Nazik Olma	Kız	32	32,28	4,65	-0,247	0,806
	Erkek	68	32,53	4,79		
Birliktelik-İlgili olma	Kız	32	10,50	5,32	1,390	0,171
	Erkek	68	9,06	3,61		
Uzak durma-çekinme	Kız	32	24,34	5,92	-0,549	0,586
	Erkek	67	25,01	5,19		
Empati	Kız	32	20,25	3,82	-0,979	0,332
	Erkek	68	21,03	3,48		
Fiziksel saldırganlık	Kız	32	4,50	2,60	1,158	0,254
	Erkek	68	3,94	1,20		

- Örneklem grubunu oluşturan normal gelişim gösteren bireylerin , **Çocuklar İçin Depresyon Ölçeğinden** aldıkları puanlar arasındaki farklılık “**engelli kardeşlerin cinsiyeti**” değişkenine bağlı olarak “*t Testi*” ile incelenmiştir, kız ve erkek gruplarının puanları arasındaki farklılık istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır.
- Örneklem grubunu oluşturan normal gelişim gösteren bireylerin , **Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği** alt ölçeklerinden aldıkları puanlar arasındaki farklılık “**engelli kardeşlerin cinsiyeti**” değişkenine bağlı olarak “*t T Testi*” ile incelenmiştir. Kız ve erkek gruplarının puanları arasındaki farklılık “*Nazik olma*”, “*birliktelik-İlgili olma*” , “*uzak durma-çekingenlik*”, “*empati*” ve “*fiziksel saldırganlık*”, alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Tablo 4.13 : Engellinin Yaşına Göre Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçeklerinin Karşılaştırılması

	Engelli yaşı	N	Ortalama	SS	t	p
Çocuklar için Depresyon Ölçeği	7 yaş ve altı	37	26,97	6,00	-0,236	0,814
	8 yaş ve üstü	63	27,27	6,17		
Nazik Olma	7 yaş ve altı	37	33,59	4,47	1,914	0,059
	8 yaş ve üstü	63	31,78	4,77		
Birliktelik-İlgili olma	7 yaş ve altı	37	9,22	3,29	-0,598	0,551
	8 yaş ve üstü	63	9,70	4,75		
Uzak durma-çekinme	7 yaş ve altı	37	25,70	5,12	1,315	0,192
	8 yaş ve üstü	62	24,26	5,56		
Empati	7 yaş ve altı	37	21,27	2,82	1,142	0,256
	8 yaş ve üstü	63	20,49	3,97		
Fiziksel Saldırganlık	7 yaş ve altı	37	3,86	1,13	-1,268	0,208
	8 yaş ve üstü	63	4,27	2,06		

- Örneklem grubunu oluşturan normal gelişim gösteren bireylerin , **Çocuklar İçin Depresyon Ölçeğinden** aldıkları puanlar arasındaki farklılık “engelli kardeşin yaşı” değişkenine bağlı olarak “*t Testi*” ile incelenmiştir, fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır. 7 yaş ve altı ile 8 yaş ve üstü gruplarının puanları arasındaki farklılık istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır.
- Örneklem grubunu oluşturan normal gelişim gösteren bireylerin , **Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği** alt ölçeklerinden aldıkları puanlar arasındaki farklılık “engelli kardeşin yaşı” değişkenine bağlı olarak “*t Testi*” ile incelenmiştir. 7 yaş ve altı ile 8 yaş ve üstü gruplarının puanları arasındaki farklılık “*Nazik olma*”, “*birliktelik-ilişkili olma*” , “*uzak durma-çekingenlik*”, “*empati*” ve “*fiziksel saldırganlık*” alt boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Tablo 4.14 : Engellinin Engel Türüne Göre Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçeklerinin Karşılaştırılması

	Engel türü	N	Ortalama	SS	t	P*
Çocuklar için Depresyon Ölçeği	Zihinsel	72	26,76	5,93	-1,008	0,319
	Zihinsel ve fiziksel	28	28,18	6,44		
Nazik Olma	Zihinsel	72	32,11	4,66	-1,133	0,263
	Zihinsel ve fiziksel	28	33,32	4,85		
Birliktelik-İlgili olma	Zihinsel	72	9,43	3,90	-0,297	0,768
	Zihinsel ve fiziksel	28	9,75	5,14		
Uzak durma-çekinme	Zihinsel	71	24,79	5,61	-0,028	0,978
	Zihinsel ve fiziksel	28	24,82	4,99		
Empati	Zihinsel	72	21,24	3,33	2,072	0,041
	Zihinsel ve fiziksel	28	19,61	4,02		
Fiziksel saldırganlık	Zihinsel	72	4,08	1,48	-0,269	0,790
	Zihinsel ve fiziksel	28	4,21	2,41		

- Örneklem grubunu oluşturan normal gelişim gösteren bireylerin , **Çocuklar İçin Depresyon Ölçeğinden** aldıkları puanlar arasındaki farklılık “engelli kardeşlerin engel türü” değişkenine bağlı olarak “*t Testi*” ile incelenmiştir, puanlar arasındaki farklılık istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır.
- Örneklem grubunu oluşturan normal gelişim gösteren bireylerin , **Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği** alt ölçeklerinden aldıkları puanlar arasındaki farklılık “engelli kardeşlerin engel türü” değişkenine bağlı olarak “*t Testi*” ile incelenmiştir. “*Nazik olma*”, “*birliktelik-İlgili olma*” , “*uzak durma-çekingenlik*” ve “*fiziksel saldırganlık*” alt boyutlarının puanları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmazken, “*empati*” alt boyutu puanları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.(p=0.041)

Tablo 4.15: Kardeşin Yaşı, Ailenin Aylık Geliri Ve Engellinin Yaşı İle Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği Ve Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçekleri Arasındaki İlişki

		Kardeşin yaşı	Ailenin aylık geliri	Engellinin yaşı
Çocuklar için Depresyon Ölçeği	r	0,003	-0,094	-0,063
	p	0,980	0,561	0,534
	n	100	41	100
Nazik Olma	r	0,121	-0,026	-0,122
	p	0,229	0,874	0,227
	n	100	41	100
Birliktelik-İlgili olma	r	0,118	-0,160	0,040
	p	0,244	0,319	0,691
	n	100	41	100
Uzak durma-çekinme	r	0,079	-0,048	-0,072
	p	0,438	0,766	0,481
	n	99	41	99
Empati	r	0,133	0,164	0,010
	p	0,188	0,305	0,918
	n	100	41	100
Fiziksel saldırganlık	r	0,003	-0,146	-0,033
	p	0,978	0,363	0,746
	n	100	41	100

- Örneklem grubunu oluşturan normal gelişim gösteren bireylerin , **Çocuklar İçin Depresyon Ölçeğinden** aldıkları puanlar arasındaki farklılık “yaş, ailenin aylık geliri ve engelli kardeşin yaşı” değişkenine bağlı olarak “*Pearson Korelasyon Testi*” ile incelenmiştir, puanlar arasındaki ilişki istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır. ($p>0.05$)
- Örneklem grubunu oluşturan normal gelişim gösteren bireylerin , **Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği** alt ölçeklerinden aldıkları puanlar arasındaki farklılık “yaş, ailenin aylık geliri ve engelli kardeşin yaşı” değişkenine bağlı olarak “*Pearson Korelasyon Testi*” ile incelenmiştir. “*Nazik olma*”, “*birliktelik-*

ilgili olma , *uzak durma-çekingenlik* ve *fiziksel saldırganlık*, *empati* alt boyutlarının puanları arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. (p>0.05)

Tablo 4.16 : Çocuklar için Depresyon ölçeği ile Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği Alt Ölçeklerinin Arasındaki İlişki

		Çocuklar için Depresyon Ölçeği
Nazik Olma	r	-0,080
	p	0,429
	n	100
Birliktelik-İlgili olma	r	0,349
	p	<0.001
	n	100
Uzak durma-çekinme	r	-0,043
	p	0,673
	n	99
Empati	r	-0,185
	p	0,065
	n	100
Fiziksel saldırganlık	r	0,215*
	p	0,032
	n	100

Çocuklar için Depresyon Ölçeği ile Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği alt ölçekleri arasındaki ilişki "*Pearson Korelasyon Testi*" ile incelenmiştir.

- **Birliktelik-İlgili olma** alt ölçeği puanları Çocuklar için Depresyon Ölçeği puanları ile zayıf fakat anlamlı bir pozitif korelasyon göstermiştir (r=0.389, p<0.001).
- **Fiziksel saldırganlık** alt ölçeği de, Çocuklar için Depresyon ölçeği puanları ile zayıf fakat anlamlı bir pozitif korelasyon göstermiştir (r=0.215, p=0.032).
- **Nazik olma** alt ölçeği puanları ile , çocuklar için depresyon ölçeği puanları arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. (r=-0.080, p=0.429)

- **Uzak durma-çekinme** alt ölçeği puanları ile, çocuklar için depresyon ölçeği puanları arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($r=-0.043$, $p=0.673$)
- **Empati** alt ölçeği puanları ile, çocuklar için depresyon ölçeği puanları arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. ($r=-0.185$, $p=0.065$)

Tabloda geçen korelasyon değerleri incelendiğinde;

“Zihinsel veya bedensel engelli kardeşe sahip olan 8-17 yaş aralığındaki bireylerin nazik olma, birliktelik- ilgili olma, empati düzeyleri ile depresyon düzeyleri arasında negatif yönde bir ilişki var mıdır?” sorusuna yanıt; Zihinsel veya bedensel engelli kardeşe sahip olan 8-17 yaş aralığındaki bireylerin nazik olma, birliktelik- ilgili olma, empati düzeyleri ile depresyon düzeyleri arasında negatif yönde bir ilişki bulunamamıştır.

“Zihinsel veya bedensel engelli kardeşe sahip olan 8-17 yaş aralığındaki bireylerin uzak durma-çekinme,- fiziksel saldırganlık düzeyleri ile depresyon düzeyleri arasında pozitif yönde bir ilişki var mıdır?” sorusuna yanıt; Zihinsel veya bedensel engelli kardeşe sahip olan 8-17 yaş aralığındaki bireylerin uzak durma-çekinme düzeyleri ile depresyon düzeyleri arasında anlamlı ilişki bulunamamıştır. Fiziksel saldırganlık düzeyleri ile depresyon düzeyleri arasında pozitif yönde bir ilişki bulunmuştur.

BÖLÜM V

TARTIŞMA VE SONUÇ

Örnekleme Grubunun Sosyodemografik Özellikleri ile Çocuklar için Depresyon Ölçeğinden Aldıkları Puanların Tartışması:

Engelli kardeşe sahip bireylerin tanıtıcı özelliklerinden; kızlar ile erkeklerin, çocuklar için depresyon ölçeğinden aldıkları puanlar arasındaki farklılık “*cinsiyet*” değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Çocuklar için Depresyon Ölçeğinden alınan puan ortalamalarının erkeklere kıyasla kızlarda daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Mc Hale ve Gamble (1989)’da yaptıkları araştırma verilerine göre kız çocuklarının erkek çocuklarına göre kardeş bakımında daha fazla sorumluluk sahibi olduklarını ve kız çocuklarının ruh sağlığı açısından erkeklerden daha düşük puanlar aldıklarını saptamışlardır. Bu bulgular araştırmadaki verilerle örtüşmektedir. Kızların aile de genel olarak anneden sonra birincil aktif kişi olduğu düşünülebilir. Bu çerçevede bakıldığında bulgular doğrulanmaktadır.

Engelli kardeşe sahip çocukların tanıtıcı özelliklerinden “*yaş*” değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç elde edilmemiştir. Çocuklar için Depresyon Ölçeğinden alınan puan ortalamalarının 13 yaş ve üstü çocuklarda, 12 yaş ve altı çocuklara kıyasla daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Ergenlik döneminde kişi, fiziksel, ruhsal ve sosyal alanlarda değişim ve gelişime uğrar, bu süreç beraberinde sorunlar ve sıkıntılarda getirebilir. Buna sebep olabilecek etkenler; düşük özsaygı, yeni bir okul kademesine geçişle gerçekleşen not düşüşleri, ailenin yanlış tutumu, sosyal ilişkilerinde zayıflık ve engelli bir kardeş ile yaşam gibi nedenler olabilir. Depresyon tanısı almış ergenlerin hastalık öncesi dönemlerindeki yaşamlarına bakıldığında aşırı strese maruz kaldıkları bulunmuştur. (Canat, 1997) Bu çerçevede bakıldığında bulgular doğrulanmaktadır.

Engelli kardeşe sahip çocukların tanıtıcı özelliklerinden “*doğum sırası*” değişkenine göre Çocuklar için depresyon ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olmadığı bulunmuştur. Ancak Çocuklar için Depresyon Ölçeğinden alınan puan ortalamaları incelendiğinde yüksekten düşüğe; ikinci çocuk, birinci çocuk, üçüncü çocuk olarak tespit edilmiştir. Kalkan ve Epli Koç (2008)’ un araştırmasına göre; ortanca çocuk psikolojik doğum sırası algısının çaresiz yaklaşım ve boyun eğici yaklaşım ile pozitif bir ilişki içinde olduğu gözlemlenmiştir. Ortanca çocuğun; ilk çocuk ile kendini bir yarış içerisinde hissetmesi ve son çocukla tüm ilginin onun dışına kaymasına sebep olması depresyon düzeyinin yüksek çıkmasına neden olabilir. Bu çerçevede bakıldığında bulgular doğrulanmaktadır.

Gath ve Gumbley (1987) araştırmalarında; engelli kardeşinden yaşça büyük normal gelişim gösteren çocukların daha fazla uyum sorunu yaşadıklarını tespit etmişlerdir.

Engelli kardeşe sahip çocukların tanıtıcı özelliklerinden “*öğrenim durumu*” değişkenine göre, Çocuklar için Depresyon Ölçeğinden alınan puan ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Çocuklar için depresyon Ölçeğinden alınan puan ortalamalarının yüksekten düşüğe sıralaması; okuryazar, ilkokul=ortaokul, lise şeklindedir. Sadece okuryazar olup öğrenimine devam etmemiş kişilerde bu oranın yüksek olması, bilgi eksikliğinden, stresle baş etme stratejilerini bilmeme durumundan, okul gibi temel bir sosyal ortamdan uzak kalmaktan kaynaklı olabilir. Lise döneminde ise kişinin bilgi dağarcığına oranla farkındalığının artması ,depresyona girme sürecini önleyici olabilir. Bu çerçevede bakıldığında bulgular doğrulanmaktadır.

Engelli kardeşe sahip çocukların tanıtıcı özelliklerinden “*annenin eğitim durumu*” değişkenine göre, Çocuklar için Depresyon Ölçeğinden alınan puan ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Annesi okuryazar olmayan/okuryazar olan çocukların, Çocuklar için Depresyon Ölçeğinden alınan puan ortalamaları ; annesi ilkokul/ortaokul, lise ve üstü olan annelere kıyasla daha yüksek bulunmuştur. Puan sıralaması düşükten yükseğe; Okuryazar değil/Okuryazar, Lise ve üstü, İlkokul ve Ortaokul

şeklinde. Annelerin eğitim durumu çocukların depresyonu üzerinde etkilidir. Okuryazar olmayan veya sadece okuma yazması olup öğretim hayatına devam etmemiş annelerde puanın yüksek çıkması; engel konusunda sağlıklı çocuklarına doğru bilgi aktarımı yapamamaktan, entelektüel düzeyde bir bilgi birikimi olmamasından, farkındalığının düşük olmasından kaynaklı olabilir. Bu çerçevede bakıldığında bulgular doğrulanmaktadır.

Seligman (1983)' de yaptığı bir çalışmaya göre; normal gelişim gösteren engelli kardeşlerinin; kardeşleri ile uyumu, onların bakımlarına yardımları ve engel durumunu anlamadaki zorlukları ebeveynlerin çocuklarına olan tutumları ile ilişkilidir. Bu tutum da büyük ölçüde bilgi ile şekillenir.

Engelli kardeşe sahip çocukların tanıtıcı özelliklerinden “*babanın eğitim durumu*” değişkenine göre, Çocuklar için Depresyon Ölçeğinden alınan puan ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Babası okuryazar olmayan/okuryazar olan çocukların, Çocuklar için Depresyon Ölçeğinden alınan puan ortalamalarına göre ; babası ilkököl/ortaokul, lise ve üstü olanlara kıyasla daha yüksek bulunmuştur. Çocuklar için depresyon ölçeğinden alınan babanın eğitim durumu değişkeni puanlarının ortalamalarına göre düşük puandan yüksek puana sırasıyla; İlkokul/ortaokul, lise ve üstü, okuryazar değil/okuryazar şeklindedir. Anne ve babanın eğitimsiz oluşu, kardeşler arası iletişimden, çocukların psikolojik durumlarına kadar etkileyici bir durumdur. Anne baba çocuğun gelişiminde direkt rol oynar. Çocuğun depresyonla baş edebilmesinde sosyal çevre özellikle de ailenin desteği çok önemlidir. Bunun içinde ebeveynlerin bilgi alt yapısının olması gerekir. Eskin ve arkadaşlarının (2008) lise öğrencilerinin depresyon yaygınlığı ve depresyonlarına neden olan etmenleri inceledikleri araştırma bulgularına göre; babanın eğitim seviyesinin düşük olması özellikle kız çocukları üzerinde depresyon puanlarının yükselmesine neden olan etmenler arasındadır. Bu çerçevede bakıldığında bulgular doğrulanmaktadır.

Engelli kardeşe sahip çocukların tanıtıcı özelliklerinden “*ailenin gelir durumu*” değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bir sonuç elde edilmemiştir. Çocuklar için

Depresyon Ölçeğinden alınan puan ortalamalarına göre 3000 TL ve altı ile geçinen ailenin çocuklarının, 3000 TL ve üstü ile geçinen ailenin çocuklarına kıyasla daha yüksek puan aldıkları gözlemlenmiştir. Ekonomik sıkıntılar aile içi huzuru kaçırıcı etkenlere yol açabilir. Sosyal destek kısıtlılığı, normal gelişim gösteren çocuğun üzerine fazla sorumluluk verilmesi sağlıklı kardeşlerde buhrana dönüşebilir. Ekonomik rahatlama yaşandıkça, sosyal destek imkanı ile birlikte sağlıklı kardeş kendine zaman ayırabilir. Bu çerçeveden bakıldığında bulgular doğrulanmaktadır.

Engelli kardeşe sahip çocukların “*engelli kardeşlerinin cinsiyetleri*” değişkenine göre Çocuklar için Depresyon Ölçeğinden alınan puan ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Ancak engelli kardeşi kız ve erkek olanların Çocuklar için Depresyon Ölçeğinden aldıkları puan ortalamalarına göre; kız kardeşi olanlar erkek kardeşi olanlara göre daha yüksek depresyon puanı almıştır. Bayhan ve Yükselen (2001)’ in yaptıkları çalışmada, engelli kardeşi kız olan sağlıklı çocukların, engelli kardeşlerinin gelecekleri konusunda daha fazla endişeye kapıldıkları ve engelli kız kardeşlerinin daha çok korunması gerektiğini düşündüklerini belirtmişlerdir. Bu verilerle birlikte kız çocuklarının erkek cinsiyetine göre daha korunmasız olduğu düşüncesi normal gelişim gösteren bireylerde engelli kardeşlerin geleceklerine dair kaygı ve endişe uyandırıp, depresyon düzeylerinin yükselmesine neden olabilir. Bu çerçevede bakıldığında bulgular doğrulanmaktadır.

Engelli kardeşe sahip çocukların “*engelli kardeşlerinin yaşı*” değişkenine göre, Çocuklar için depresyon ölçeğinden alınan puan ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Çocuklar için Depresyon Ölçeğinden alınan puan ortalamalarına göre 8 yaş ve üstü engelli kardeşe sahip olan çocukların, 8 yaş ve altı engelli kardeşe sahip olan çocuklara kıyasla daha yüksek puan aldıkları gözlemlenmiştir. Engelli bireylerin ergenliklerinde yaşayacakları değişimler bir takım problemler ortaya çıkarabilir, bu problemlerden evde yaşayan normal gelişim gösteren çocuklarda etkilenebilir. Yaşın ilerlemesi ile engel durumunun değişmediğini görmek de bireylerde hayal kırıklığı ve üzüntü yaratabilir.

Engelli kardeşe sahip çocukların “*kardeşlerinin engel durumu*” değişkenine göre Çocuklar için Depresyon ölçeğinden alınan puan ortalamaları arasındaki farklılık istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Ancak aldıkları puan ortalamalarına göre; zihinsel ve bedensel engelli kardeşi olan bireylerin depresyon düzeyleri, zihinsel engelli kardeşi olan bireylere oranla daha yüksek çıkmıştır. Girli (1995) iletişim kurulması zor olan engellilerin daha kolay anlaşılabilir engel gruplarına oranla fazla strese maruz kaldıklarını ifade etmiştir. Zihinsel ve bedensel engelli bireyle iletişime geçmek, sosyalleşmek, hayata dair bir şeyler paylaşmak daha zordur. Zihinsel ve bedensel engelli kardeşini gören birey umutsuzluğa kapılabilir, olumsuz düşüncelere sahip olabilir.

Örneklem Grubunun Sosyodemografik Özellikleri ile Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinden Aldıkları Puanların Karşılaştırılması:

Engelli kardeşe sahip bireylerin tanıtıcı özelliklerinden; kızlar ile erkeklerin, Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin alt ölçeklerinde aldıkları puanlar arasındaki farklılık “*cinsiyet*” değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Aldıkları puan ortalamalarının birbirine çok yakın olduğu görülmüştür. Puan ortalamaları değerlendirildiğinde; nazik olma, birliktelik-İlgili olma, uzak durma-çekinme ve fiziksel saldırganlık alt boyutunda erkek çocuklar kız çocuklara oranla daha yüksek puan almışlardır. Empati alt boyutunda ise kız çocukları erkek çocuklara oranla daha yüksek puan aldığı gözlemlenmiştir. Erkeklerde duygusal tepkimeler kadınlara oranla daha zayıftır. Bu biyolojik temelleri olan bir yaratılış durumudur. Kadınların olaylara daha duygusal bakması, başkasının gözünden bakmasını kolaylaştırıcı bir etken olabilir. Bu açıdan bakıldığında kadınlarda empati alt boyutunun yüksek çıkması sonucu doğrulanmaktadır.

Engelli kardeşe sahip bireylerin tanıtıcı özelliklerinden; Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin alt ölçeklerinde aldıkları puanlar arasındaki farklılık “*yaş*” değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Puan ortalamaları değerlendirildiğinde; nazik olma, birliktelik-İlgili olma, uzak durma-çekinme ve empati alt boyutunda 13 yaş ve üstü çocuklar, 12 yaş ve altı çocuklara oranla daha yüksek puan

almışlardır. Fiziksel saldırganlık alt boyutunda ise 12 yaş ve altı çocukların, 13 yaş ve üstü çocuklara kıyasla depresyon puan ortalamaları yüksek çıkmıştır. 12 yaş ve altı çocuklarda; kardeşlerinin engel durumunu bilişsel olarak netleştiremedikleri bir dönemde olmaları, kardeşlerinin savunmasız olması, kendilerinde kıskançlık duygusunun yaş itibari ile daha sık görülmesi gibi nedenler fiziksel saldırganlığa yol açabilir.

Engelli kardeşe sahip bireylerin tanıtıcı özelliklerinden; Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin alt ölçeklerinde aldıkları puanlar arasındaki farklılık "**doğum sırası**" değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Aldıkları puan ortalamaları değerlendirildiğinde; nazik olma alt boyutunda; ortanca çocuklar, birliktelik- ilgili olma alt boyutunda; ortanca çocuklar, uzak durma-çekinme; ortanca çocuklar, empati alt boyutunda; ilk çocuklar, fiziksel saldırganlık alt boyutunda; ilk çocuklar yüksek puan almışlardır. Stoneman ve Brody (1993) 'nin kardeşlik ilişkisinin niteliği ve kardeşlerin mizaç kombinasyonları arasındaki ilişkisini inceledikleri araştırmalarında; kardeşlerin birbirlerine benzer özellikler taşımalarının aralarındaki iletişimi güçlendirdiklerini, olumsuz mizaç özelliklerinin diğer kardeş tarafından fark edilmesi sonucunda büyük olan kardeşin davranışsal olarak baskın çıktığı tespit edilmiştir. Bu açıdan bakıldığında fiziksel saldırganlığın ilk çocuklarda yüksek çıkması sonucu doğrulanmaktadır.

Engelli kardeşe sahip bireylerin tanıtıcı özelliklerinden; Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin alt ölçeklerinde aldıkları puanlar arasındaki farklılık "**öğrenim durumu**" değişkenine göre "**empati**" alt ölçeği hariç diğer ölçeklere göre istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Aldıkları puan ortalamaları değerlendirildiğinde; nazik olma alt boyutunda; lisedeki bireyler, birliktelik- ilgili olma alt boyutunda; sadece okuryazar olan bireyler, uzak durma-çekinme alt boyutunda; lisedeki bireyler, empati alt boyutunda; lisedeki bireyler, fiziksel saldırganlık alt boyutunda; sadece okuryazar olan bireyler yüksek puan almıştır. Birliktelik- ilgili olma konusunda okuryazar olan bireylerin çoğunlukla anne ve babadan sonra ilk ilgilenen kişiler oldukları için ilgi puanları yüksek çıkmış olabilir. Nazik olma ve empati alt boyutlarında lise düzeyindeki bireylerin yüksek puan almasının nedeni; sosyal çevre algıları, ahlaki ve vicdani değerleri daha küçük yaş çocuklara kıyasla

gelişmiş olması buna sebep olabilir. Özellikle empati alt boyutu yönünden bakıldığında yapılan çalışma doğrulanmaktadır.

Engelli kardeşe sahip bireylerin tanıtıcı özelliklerinden; Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin alt ölçeklerinde aldıkları puanlar arasındaki farklılık "*annenin eğitim durumu*" değişkenine göre "*uzak durma-çekinme*" ve "*empati*" alt boyutları hariç diğer ölçeklere göre istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Aldıkları puan ortalamaları değerlendirildiğinde; nazik olma alt boyutunda; ilkokul ve ortaokul mezunu anneler, birliktelik-İlgili olma alt boyutunda; okuryazar ve okuryazar olmayan anneler, uzak durma-çekinme alt boyutunda lise mezunu anneler, empati alt boyutunda; lise ve üstünden mezun olan anneler, fiziksel saldırganlıkta; okur yazar ve okuryazar olmayan anneler diğer gruplara kıyasla daha yüksek puanlar almıştır. Engelli bireyle sürekli iç içe olmak, bakımı ile ilgilenmek bunun beraberinde iş gibi bir sosyal hayatın olmaması annelerde stres düzeyini artırabilir, bununla birlikte çocuk gelişiminden, şiddetin çocuk üzerindeki etkisinden habersiz oluş, fiziksel saldırganlık sonucunu oluşturabilir. Annenin eğitim düzeyi, farkındalığı çocuğun hayatı algılayışının şekillenmesi önemlidir, empati de aynı şekilde anne ve babadan rol model alınarak öğrenilen bir sosyal kazançtır. Bu açıdan bakıldığında fiziksel saldırganlık ve empati alt boyutlarında çıkan sonuç doğrulanmaktadır.

Engelli kardeşe sahip bireylerin tanıtıcı özelliklerinden; Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin alt ölçeklerinde aldıkları puanlar arasındaki farklılık "*babanın eğitim durumu*" değişkenine göre "*empati*" ve "*fiziksel saldırganlık*" alt boyutları hariç diğer ölçeklere göre istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Aldıkları puan ortalamaları değerlendirildiğinde; nazik olma boyutunda; lise ve üstünden mezun olanlar, birliktelik-İlgili olma boyutunda; okur yazar olmayan ve okuryazar olanlar, uzak durma-çekinme alt boyutunda; lise ve üstünden mezun olanlar, empati alt boyutunda; lise ve üstünden mezun olanlar, fiziksel saldırganlıkta; okur yazar olmayan ve okuryazar olanlar diğer gruplara kıyasla yüksek puanlar almıştır. Babanın çocuk psikolojisinden habersiz oluşu, eğitim düzeyinin düşmesi ile ilişki olabilmektedir, bu durum evde katı kurallara ve şiddete sebebiyet verebilir. Eğitim düzeyi arttıkça, farkındalık ve bilgi ile çocuğun duygu ve

düşüncelerini önemseyip onları da bir birey olarak ebeveynlerinin kabullenmeleri çocuklarda olumlu davranışları pekiştireceği düşünülebilir. Özyürek ve Şahin(2005) yaptıkları araştırmada; anne ve babaların eğitim düzeylerinin arttıkça çocuklara karşı tutumlarında demokratik olduklarını, aşırı koruyuculuk ve katı disiplin kurallarının az olduğunu gözlemlemişlerdir. Bu bulgular çerçevesinden sonuç doğrulanmaktadır.

Engelli kardeşe sahip bireylerin tanıtıcı özelliklerinden; Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin alt ölçeklerinde aldıkları puanlar arasındaki farklılık "*ailenin gelir durumu*" değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Aldıkları puan ortalamaları değerlendirildiğinde; nazik olma, uzak durma-çekinme ve empati alt boyutlarında; 3000 TL ve üstü ile geçinen bireylerin çocukları, birliktelik-İlgili olma, fiziksel saldırganlık alt boyutlarında ise; 3000 TL ve altı ile geçinen ailenin çocukları yüksek puanlar aldığı gözlemlenmiştir. Düşük gelirli ailelerde ekstra yardımcı alamama, sosyal desteğin kısıtlı olması aile üyelerinden olan normal gelişim gösteren kardeşlere çeşitli sorumluluklar yükleyebilir, bunlardan biri de kardeşinin sorumluluğunu üstlenmesi, onunla belli zamanlarda ilgilenmesi olabilir. Ekonomik durumun düşüklüğü kardeşleri psikolojik olarak etkilemekte, kötüye giden psikolojik halin engelli kardeşe fiziksel saldırganlık olarak yansımaları görülmektedir. (Powel and Ogle, 1985)

Engelli kardeşe sahip bireylerin tanıtıcı özelliklerinden; Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin alt ölçeklerinde aldıkları puanlar arasındaki farklılık "*engelli kardeşin cinsiyeti*" değişkenine göre; nazik olma, uzak durma-çekinme, empati, alt boyutlarında; erkek çocuklar, birliktelik-İlgili olma, fiziksel saldırganlık alt boyutlarında kız çocukları yüksek puan almıştır. Engelli kardeşe sahip normal gelişim gösteren bireylerin kardeşlerinin kız olması durumunda bireylerin kardeşlerine karşı fiziksel saldırganlık gösterdikleri görülüyor, bunun sebebi kız çocuklarının erkek çocuklarına göre daha savunmasız oluşuyla ilgili olabilir.

Engelli kardeşe sahip bireylerin tanıtıcı özelliklerinden; Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin alt ölçeklerinde aldıkları puanlar arasındaki farklılık "*engelli*

kardeşin yaşı” değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Aldıkları puan ortalamaları değerlendirildiğinde; nazik olma, uzak durma-çekinme, empati alt boyutlarında 7 yaş ve altı engelli kardeşe sahip çocuklar; birliktelik- ilgili olma ve fiziksel saldırganlık alt boyutlarında ise 8 yaş ve üstü engelli kardeşe sahip çocukların yüksek puan aldıkları gözlemlenmiştir.

Engelli kardeşe sahip bireylerin tanıtıcı özelliklerinden; Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin alt ölçeklerinde aldıkları puanlar arasındaki farklılık *“kardeşin engel durumu”* değişkenine göre; **“empati”** alt boyutu hariç diğer ölçeklere göre istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Aldıkları puan ortalamaları değerlendirildiğinde; nazik olma, birliktelik-ilgili olma, uzak durma-çekinme, fiziksel saldırganlık alt boyutlarında; zihinsel ve bedensel engelli çocuklar, empati alt boyutun da ise; zihinsel engelli kardeşe sahip olan çocuklar yüksek puan çıkmıştır.

Elde edilen sonuçlar incelendiğinde; zihinsel ve bedensel engelli çocukların kardeşlerinin, zihinsel engelli kardeşe sahip çocuklara göre engelli kardeşlerine karşı daha nazik oldukları, birlikte oldukları, uzak durdukları ve fiziksel saldırganlık gösterdikleri görülmektedir.

Örneklem Grubunun Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği Alt Boyutlarından Aldıkları Puanlar ile Çocuklar için Depresyon Ölçeğinden Aldıkları Puanlar Arasındaki Korelasyonun Tartışması

Zihinsel veya bedensel engelli kardeşe sahip olan 8-17 yaş aralığındaki bireylerin nazik olma, birliktelik- ilgili olma, empati düzeyleri ile depresyon düzeyleri arasında negatif yönde bir ilişki var mıdır?

Engelli kardeşe sahip çocuklarla yapılan araştırma sonucuna göre çocukların; Schaeffer kardeş davranışı değerlendirme ölçeği alt boyutlarından olan birliktelik-ilgili olma düzeyleri arttıkça depresyon düzeylerinde de anlamlı derecede yükseliş gözlemlenmiştir.

Birliktelik-İlgili olma düzeyi ile depresyon düzeyleri arasında pozitif yönde bir ilişki bulunmuştur.

Engel durumu sağlıklı kardeş açısından kabul edilmesi zor bir süreçtir. Çocuğun, aile içindeki rolü farklılaşabilir, sorumlulukları bir anda artabilir. Bu süreçte sorumluluklar engelli kardeşle ilgilenmeyi anlamlı derecede arttıracak boyuta gelebilir. Çocuğun bu duruma önceden hazır edilmiş olması, engel durumunu engelli kardeşi ile karşılaşmadan önce içselleştirmesi uygun görülmektedir. Süreç bu şekilde ilerlemediğinde sağlıklı kardeşin ilgisi ve birlikte olma süresi arttıkça depresyon düzeyleri de artış gösterecektir. Bu durumda normal gelişim gösteren çocuklar geleceğine dair sürekli bir endişe ve kaygı içinde olacaktır. Bagenholm ve Gillberg (1991)'in yaptıkları çalışma da bu görüşü destekler niteliktedir; 5 ila 20 yaş arasındaki 60 engelli kardeş ile yapılan çalışmaya göre, normal gelişim gösteren çocukların geleceğe dair kaygı ve endişe düzeylerinin yüksek olduğu ve kendilerini yalnız hissettikleri bulgulanmıştır. Ayrıca engelli kardeşe sahip çocuklar kardeşlerinin neden engelli olduklarını, engelin ne demek olduğunu bilmediklerini ifade etmişlerdir.

“Zihinsel veya bedensel engelli kardeşe sahip olan 8-17 yaş aralığındaki bireylerin uzak durma-çekinme, fiziksel saldırganlık düzeyleri ile depresyon düzeyleri arasında pozitif yönde bir ilişki var mıdır?”

Engelli kardeşe sahip çocuklarla yapılan araştırma sonucuna göre çocukların; Schaeffer kardeş davranışı değerlendirme ölçeği alt boyutlarından olan fiziksel saldırganlık düzeyleri arttıkça depresyon düzeylerinde de anlamlı derecede yükseliş gözlemlenmiştir. Fiziksel saldırganlık düzeyi ile depresyon düzeyleri arasında pozitif yönde bir ilişki bulunmuştur. Engelli kardeşe dair negatif düşünceler, aile içindeki rolün ve dengenin engelli çocuğa göre bir anda şekil alması, anne ve babaların bu süreçte kaygı ve endişelerinin sağlıklı çocuklarına yansımaları kardeşlerin engelli çocuklara karşı algılarını olumsuz yönde etkileyici olabilir. Bunun sonucunda çocuktaki kaygı, endişe sonucu oluşan öfke fiziksel saldırganlığa dönüşebilir. Aile içinde bu durum gerginlik yaratabilir ve çocuk yalnızlaşabilir. Çocuğun bu davranışını önlemede anne ve babanın engelli kardeşe olan tutumu etkili olacaktır. Seligman (1983); engelli kardeşe sahip normal gelişim gösteren çocukların sosyal hayatlarında yaşadıkları uyum problemlerinin, kardeşlerine olan sorumluluklarının ve engel durumunu anlamadaki güçlüklerinin nedenini ebeveynlerin engelli çocuklarına olan tutumları ile ilişkilendirerek açıklamaktadır.

BÖLÜM VI

ÖNERİLER

Yapılan çalışma zihinsel veya bedensel engelli kardeşe sahip normal gelişim gösteren bireylerin, kardeşlerine karşı tutumlarının depresyon düzeyleri ile ilişkisini incelemeyi amaçlamaktadır.

Çalışmanın örnekleminin küçük olması ve tüm Türkiye'yi kapsamaması eksiklik olarak görülmektedir. Fakat araştırma kapsam ve sınırlılıkları dahilinde yapılacak çalışmalara örnek olabilir.

Araştırmada normal gelişim gösteren bireylerin zihinsel, zihinsel-bedensel engelli kardeşlerine karşı tutumlarının belirlenmesi, kardeşlerin Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeği ve Çocuklar için Depresyon Ölçeğinden aldıkları puanların sosyodemografik değişkenlere göre farklılık gösterip göstermediğinin incelenmesi ve son olarak Çocuklar için Depresyon Ölçeğinden aldıkları puanlar ile Schaeffer Kardeş Davranışı Değerlendirme Ölçeğinin alt boyutlarından aldıkları puan ortalamaları arasında ilişki olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Elde edilecek bulguların engelli çocuğa sahip ailelerin, engelli çocuklarla çalışan kurumların ve bu konuda araştırma yapan meslektaşlarımızın işine yaracağı düşünülmüştür.

Aileye katılan bir bebek ile birlikte büyük çocuk artık abi veya abladır. Ebeveynler bebeğin dünyaya gelmesinden önce büyük çocuklarını bu duruma psikolojik olarak hazırlamalıdır. Bu süreçte onu nelerin beklediğini, bebeğe nasıl davranılması gerektiğini, onların neleri anlayıp neleri anlamayacağını çocuklara açıkça edilmelidir.

Yeni bir kardeşin dünyaya geleceği dönemde, çocuk için bakıcı değiştirmek, başka eve taşınmak, farklı okula almak gibi köklü değişiklikler yapılması uygun değildir.

Çocuklar kardeşleri dünyaya geldiklerinde kıskançlık duygusuna kapılabilirler. Ebeveynler çocuklarına karşı dengeleyici bir tutum içerisinde olmalı, çocuklarına karşı onları özel hissettirecek faaliyetlerde bulunmalı, kardeşin dünyaya gelmesi ile birlikte ona karşı olan sevgilerinin azalmadığını açıkça ifade etmelidir.

Kardeşler arasında kıskançlığın doğuracağı kavgalar, kırgınlıklar yaşanabilir, anne ve babam çözüm odaklı bir tutum içinde olmalı, kavgaların yada saldırganlığın nedeni üzerine çocukla konuşulmalıdır. Ceza vermek, dövmek, kardeşini kayırmak doğru bir tutum olmayacaktır. Çocuk onu her şartta sevdiğini hissettirmeli ve kardeş kavgası sonrasında eleştirilenin kişiliğine değil davranışlarına olduğu ifade edilmelidir.

Çocuğa evde herhangi bir konuda karar alırken söz hakkı tanımak, onun da fikrini almak sağlıklı bir aile ilişkisinin temelini oluşturur. Çocuk kendini değerli ve o eve ait hisseder. Kardeşi olduğunda üstüne düşen sorumlulukları anlaması ve alması kolaylaşır.

Aile bağlarının güçlenmesi için, aile üyeleri birbirine zaman ayırmalı, ev içinde herkes birbirine iletişim bakımından açık olmalıdır. Çocuğun mutluluk, kaygı, neşe, hüzn gibi duyguları rahatça paylaşacağı bir ortam yaratılmalıdır. Bunun için haftanın bir günü "aile günü" gibi bir isimle planlanabilir ve her haftanın o günü aile üyeleri haftalarını nasıl geçirdiklerini, dertlerini, sıkıntılarını yada mutluluklarını, sevinçlerini anlatabilir.

Engelli bireye hizmet kadar, engelli bireylerin sağlıklı kardeşlerini de rehabilite edecek uzmanlar yetiştirilmelidir. Bu konuda araştırmalar çoğaltılmalı ve insanlarda farkındalık artırılmalıdır.

Engelli kardeşler, engelli ebeveynleri kadar stres ve kaygı içindedir. Aile üyelerinin bunun farkında olması ve birbirlerine destek mekanizması oluşturmaları gerekmektedir.

Kardeřlerin gereksinimlerini, geleceęe dair duygu ve dűřüncelerini ortaya koyacak arařtırmalar yapılabilir.

KAYNAKÇA

- Abramson, L.Y., Alloy, L.B. and Metalsky, G.I. 1989. Hopelessness depression; A-Theory- based subtype of depression. *Psychological Review*, 96(2); 358-372.
- Ahmetoğlu, E., 2004, Zihinsel Engelli Çocukların Kardeş İlişkilerinin Anne Ve Kardeş Algılarına Göre Değerlendirilmesi, Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora tezi.
- Akçamete, G. ve Kargin, T. (1996). İşitme engelli çocuğa sahip annelerin gereksinimlerinin belirlenmesi. *Özel Eğitim Dergisi*, 2 (2), 7- 24.
- Akkök, F., Aşkar, P. ve Karancı, A.N. 1992. Özürlü bir çocuğa sahip anne babalardaki stresin yordanması. *Özel Eğitim Dergisi*, 1(2); 8-12.
- Aksoy A., Yıldırım G., (2008), Farklı Engel Grubundan Engelli Kardeşe Sahip Çocukların Kardeş İlişkileri ile Kardeşlerini Kabullemeleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, 751-779
- Aldan, M. ve Vural, P. (2013). Otistik kardeşe sahip çocukların davranışsal ve duygusal uyumlarının, benlik kavramlarının ve sosyal desteklerinin incelenmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 20 (2), 75-86
- Alşen S., 2012, Çocuklar İçin Depresyon Değerlendirme Ölçeği Gözden Geçirilmiş Formunun Türkçe Uyarlamasının Türk Populasyonundaki Ergenlerde Psikometrik Özellikleri, Uzmanlık Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı
- Arkar, H.(1992). Düşünen Adam: Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi: 5:37-40
- Arslantürk C.T. (2009). Engelli çocuğa sahip annelerin kendi ebeveynlerinden algıladıkları destek ile ailenin fonksiyonelliği arasındaki ilişki. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi M.Ü. Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Aykara, A., 2015. Zihinsel Engelli Kardaşe Sahip Bireylerin Yasadıkları Güçlüklerin Sosyal Rol Kuramı Açısından Değerlendirilmesi. Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, Toplum ve Sosyal Hizmet, Cilt 26, Sayı 2.
- Aysev A., Ulukol B., ve Ceyhun G., (2000), Çalışan ve Okuyan Çocukların "Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği" ile Değerlendirilmesi, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, cilt:53, sayı:1

Bagenholm, A. and Gillberg, C. (1991). Psychosocial effects on siblings of children with autism and mental retardation: a population-based study. *American Journal of Mental Deficiency Research*, 35; 291- 307.

Balcıoğlu, İ. (1999). Depresyonun Etyopatogenezi. İstanbul Üniversitesi, Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri. Depresyon, Somatizasyon ve Psikiyatrik Aciller Sempozyumu, İstanbul, s. 19-28.

Bayhan, P. ve Yükselen, A. 2001. Engelli kardeşleri olan çocukların kardeş ilişkileri. Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11; 190- 205

Baysal, A., (1981), Sosyal Psikolojide Tutunlar, İstanbul Üniversitesi, Davranış Bilimleri Kürsüsü. 121 -138.

Beck AT (1963) Thinking and depression I. *Arch, Gen Psychiatry*, 9:326-333

Beckman,P.J.(1983).Influence of selected child characteristics on stress in families of handicapped infants.*American Journal of Mental Deficiency*,88(2);150-156.

Berksun, O., 2005, Çocuklarda Depresyon, <http://www.psikiyatri.net/cocuklarda-depresyon/>, erişim: 30/12/2017.

Bilal, E., Dağ, İ. (2005). Eğitilebilir zihinsel engelli olan ve olmayan çocukların annelerinde stres, stresle başa çıkma ve kontrol odağının karşılaştırılması”, *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*,12(2):56-68.

Birmaher B, Ryan ND, Williamson DE,: et al: Childhood and adolescent depression: a review of the past 10 years. *Part J Am Acad Child Adolesc Psychiatry* 35:1427-1439, 1996.

Boyer, P . A. (1986). The role of the family therapist in supportive services to families with handicapped children. *Clinical Social Work Journal*, 14 (3), 250-261.

Burke, P. (2009). Brothers and Sisters of Disabled Children: The Experience of Disability by Association, *British Journal of Social Work*, Vol: 1-19.

Canat S., (1997), Ergenlerde Depresyon. Ege Psikiyatri Sürekli Yayınları; Ege Psikiyatri Derneği Yayın Organı, 2:469-472.

Carlson GA, Kashani CH: Phenomenology of major depression from children through adulthood: analysis of three studies. *Am J Psychiatry* 145:1222-1225, 1988.

Ceylan R. (2004). Entegre Eğitime Katılan Ve Katılmayan Engelli Çocukların Annelerinin Depresyon Ve

Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi. Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi.

Cohen, S. (2004). "Social Relationships and Health" *American Psychologist* 676-684

Coşkun, Y., Akkaş, G. (2009). Engelli çocuğu olan annelerin sürekli kaygı düzeyleri ile sosyal destek algıları arasındaki ilişki. 213-227

Crouthamel, C. S., (1988), Siblings of handicapped children: a group support program. *Early Child Development and Care*, 37; 119-131.

Damrosch SP,, Perry LA., (1989), Self-reported adjustment, chronic sorrow, and coping of parents of children with Down syndrome. *Nurs Res*; 38: 25-30

Daneman S, Macaluso J, Guzzetta CE., 2003, Healthcare providers attitudes toward parent participation in the care of the hospitalized child.. *J Spec Pediatr Nurs*. Jul-Sep ; 8(3): 90-8

Dilbaz, N., & SEBER, G. (1993). Umutsuzluk Kavramı: Depresyon ve İntiharda Önemi. *Kriz Dergisi* , 1(3), 134-138

Dunn, J. (1988). Annotation sibling influences on childhood development. *Journal Child Psychol*, 29 (2), 119-127

Dunn, J., 1992, *Sisters and Brothers: Current Issues in Developmental Research*. (Ed. Dunn, J. ve Boer, F.) *Children's Sibling Relationships: Developmental and Clinical Issues*. Hillsade, NJ.: Lawrence Erlbaum Associates Publishers

Durak, A. ve Palabıyıköğlü, R.(1994). Beck umutsuzluk ölçeği geçerlik çalışması. *Kriz Dergisi*,2(2);311 .

Dyson, L., Edgar, E. ve Cmic, K. (1989). Psychological Predictors of Adjustment by Siblings of developmentally Disabled Children. *American Journal on Mental Retardation*, 94 (3), 292-302

Dyson, L.L. (1996). The experience of families of children with learning disabilities: parental stress, family functioning and sibling self-concept. *Journal of Learning Disabilities*, 29, No:3 280- 286

Dyson, L.L, (1999), The psychosocial functioning os school-age children who have siblings developmental disabilities, *Journal of Applied Developmental Psychology*, 20(2)

Ersoy, Ö., Çürük, N. (2009). Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Annelerde Sosyal Desteğin Önemi. Aile ve Toplum Eğitim Kültür ve Araştırma Dergisi. 5-17

Fırtürk B., (2009), Entegre Eğitme Katılan ve Katılmayan Engelli Çocukların Kardeş İlişkilerinin Anne ve Kardeş Algılarına Göre Değerlendirilmesi, Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne

Eskin M., Ertekin K., Harlak H., Dereboy Ç., (2008), Lise Öğrencisi Ergenlerde Depresyonun Yaygınlığı ve İlişkili Olduğu Etmenler

Fırat,S., (2000), Otistik ve Zihinsel Özürlü Çocukların Annelerinde Kaygı, Depresyon, Aleksitimi ve Genel Psikolojik Değerlendirme, Yüksek lisans tezi(baskıda), Çukurova Üniversitesi, Adana.

Friedrich WN, Wilturner LT, Cohen DS. Coping Resources and Parenting Mentally Retarded Children. Am J Ment Defic 1985;90(2):130-9

Furman, W., and Buhrmester, D., (1985), Children's perceptions of the qualities sibling relationships", Child Development, 56(2):448-61

Gargiulo, R. M. 1985. Working with parents of exceptional children: A guide for professionals. Houghton Mifflin Company, 231 s., Boston.

Gath, A. and Gumley, D. 1987. Retarded children and their siblings. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 28 (5); 715-730.

Girli, A. (1995). *Normal zekalı kardeşlerin zihinsel engelli kardeşe yönelik kabul düzeylerinin belirlenmesi.* yüksek lisans tezi(baskıda), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, İzmir.

Gold, N.1993. Depression and Social Adjustment in siblings of boys with autism. Journal of Autism and Developmental Disorder, 23, (1); 147-163.

Goldberg D., 2006, The Etiology of Depression. Psychol Med.;36:1341-1347.

Gördeles Beşer, ve İnci, F. (2014). Zihinsel engelli çocuğu olan ailelere verilen grup danışmanlığının etkinliğinin değerlendirilmesi. Psikiyatri Hemşireliği Dergisi, 5(2), 84-91.

Görker I, Korkmazlar Ü, Durukan M, Aydoğdu A., (2004), Çocuk ve Ergen Psikiyatri Kliniğine Başvuran Ergenlerde Belirti ve Tanı Dağılımı, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Çocuk ve Ergen Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı, Klinik Psikiyatri 2004;7:103-110), İstanbul

Hayes, S. A., & Watson, S. L. (2013). The impact of parenting stress: A meta-analysis of studies comparing the experience of parenting stress in parents of children with and without autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*

Howe, N.,& Recchia H. (2014). Sibling Relations and Their Impact on Children's Development. Department of Education and Centre for Research in Human Development, Concordia University, Canada

Izgar A., (2009). Engelli Çocuğu Olan Ailelerin Sosyal Problem Çözme Becerileri ve Umutsuzluk Düzeylerinin İncelenmesi. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Eğitim Öğretmenliği Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.

Kalkan M., Epli Koç H., 2008, Psikolojik Doğum Sırası Bireylerin Stresle Başa Çıkma Stratejilerinin Yordayıcısı mıdır?, *Cilt: III Sayı:30 Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*

Kapcı,E. (2004). İlköğretim Öğrencilerinin Zorbalığa Maruz Kalma Türünün ve Sıklığının Depresyon, Kaygı ve Benlik Saygısıyla İlişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, yıl: 2004, cilt: 37, sayı: 1, 1-13*

Karpat D., Gırlı A., 2012. Yaygın Gelişimsel Bozukluk Tanılı Çocukların Anne-Babalarının Yas Tepkilerinin, Evlilik Uyumlarının ve Sosyal Destek Algılarının İncelenmesi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 13(2) 69-85

Kaufman J, Charney D (2000) Comorbidity of mood and anxiety disorders. *Depress Anxiety*, 12(Suppl 1):69-76

Keck M.E, (2010). Depresyon Nasıl ortaya çıkar? Nasıl tedavi edilir? Stresle bağlantısı nedir?. undbeck (Schweiz) AG, Cherstrasse 4, 8152 Glattbrugg/ZH

Kovacks, M. (1985). The Children's Depression Inventory. *Psychopharmacology Bulletin*, 21, 995-998

Köroğlu, E., 2000, Amerikan Psikiyatri Birliği. DSM-IV-TR Tanı Ölçütleri. ed. 2. Baskı. Ankara: Hekimler Yayın Birliği; p.151-63 (5)

Küçükler, S. 1993. Özürlü çocuk ailelerine yönelik psikolojik danışma hizmetleri. *Özel Eğitim Dergisi*, 1 (3);

23-29.

Lyons-Sjostrom, K.A. (2003). Adjustment in Siblings of Children with Disabilities, Degree of Doctor Thesis, Teh Chicago School of Professional Psychology.

Mc Hale, S.M., Sloan, J., and Simeonsson, R. J., (1986), Sibling relationships of children with autistic, mentally retarded and nonhandicapped brothers and sisters, *Journal of Autism and Developmental Disorder*, vol:23, no:1

Mc Hale, S. M. and Gamble, W .C. (1989). Sibling relationships of children with disabled and nondisabled brothers and sisters. *Developmental Psychology*, 25 (3); 421-429.

Nadir, U. (2013). Aile danışmanlığı eğitimlerinde popüler filmlerin kullanımı ve yapısal aile terapisi kuramı ile dalgaların prensi filminin analizi. *Journal Of Society & Social Work*, 24(1).

Naidoo, R. M. (1984). Counseling parents with handicapped children. *Projective Psychology*, 29 (1), 13-17.

Onat Zoylan, E. (2005). Engelli Kardeşe Sahip Olan Ve Olmayan Bireylerin Kardeş İlişkilerinin Belirlenmesi, Yüksek Lisans Tezi (baskıda), Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

Öy, B., (1991), Çocuklar için Depresyon Ölçeği: geçerlik-güvenirlik çalışması, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 2(2), 132-136

Önder, Ö.R, (2016). TUTUMLAR(8), SKY 106. Davranış Bilimleri Ders Notları, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Ankara Üniversitesi

Öztürk O., 1990, Ruh Sağlığı ve Bozuklukları. 3. baskı. Evrim, İstanbul.

Özşenol, F., Işıkhan, V., Ünay, B., Aydın, H.İ., Akın, R. ve Gökçay, E. (2003). Engelli çocuğa sahip ailelerin aile işlevlerinin değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergisi* 45 (2) 156 – 164.

Özyürek A., Tezel Şahin F., (2005). 5-6 Yaş Grubunda Çocuğu Olan Ebeveynlerin Tutumlarının İncelenmesi. *Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 25, Sayı 2, 19-34

Petr, G., Barney, D.: Reasonable efforts for children with disabilities: the parent's perspective. *Social Work*. 3: 247-254, 1993

Pirimoğlu, N. 1996. Zihinsel özürlü kardeşe sahip olan ve olmayan ilkököl çocuklarının davranış

problemlerinin karşılaştırılarak, annenin kaygı düzeyi ile olan ilişkisinin incelenmesi. Yüksek lisans tezi (baskıda). Ege Üniversitesi, İzmir.

Pomerantz, J., 2005, Screening for Depression in Primary Care, Cliggett Publishing, Division of CMP Healthcare Media

Powell, T. H. and Ogle, P. A. 1985. Brothers and sisters: A special part of exceptional families. Paul H. Brooks Publishing, 219 s., Baltimore.

Quintero N., McIntyre, L.L., (2010), Sibling Adjustment and Maternal Well-Being: An Examination of Families With and Without a Child With an Autism Spectrum Disorder, Focus Autism Other Dev. Disabl. 25(1); 37-46

Riggio, H. R. 2000. Measuring attitudes toward adult sibling relationships: the lifespan sibling relationship scale. Journal of Social and Personal Relationships, 17 (6); 707-728.

Rimmerman, A. 2001. Involvement with and role perception toward and adult sibling with and without mental retardation. Journal of Rehabilitation, 67 (2); 1-8.

Rivers J.W., Stoneman Z., (2003). Sibling Relationships When a Child Has Autism: Marital Stress and Support Coping, Journal of Autism and Developmental Disorders

Seligman, M.(1983). Sources of Psychological Disturbance Among Siblings of Handicapped Children. Personnel and Guidance Journal, 61(9), 529-531

Sertçelik, S. (2013). Depresyon., http://www.istanbulsaglik.gov.tr/w/sb/per/belge/depresyon_2013.pdf (Erişim: 11 Kasım 2017)

Sezer, Ö., (2010), Ergenlerin Kendilik Algılarının Anne Baba Tutumları Ve Bazı Faktörlerle İlişkisi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, Haziran 2010. Cilt:VII, Sayı:I, 1-19

Sinason, V. (2002). Engelli çocuk. (çev: Füsün Doruker). İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi

Smith, T.B., Innocenti, M.S., Boyce, G.C. and Smith, C.S., (1993). Depressive symptomatology and interaction behaviour of mothers having child with disabilities. Psychological Reports, 73; 1184-1186.

Stoneman Z., Brody GH.,(1993), Sibling temperaments, conflict, warmth and role asymmetry., Child Development, 64(6); 1786-800.

Şenel, H.G. (1995). Yetersizliğe Sahip Kardeşi Olanlarla, Olmayanların Yetersizliğe Yönelik Tutumları ve Kaygı Düzeyleri Yönünden Karşılaştırılması. *Özel Eğitim Dergisi*, 2 (1), 33 - 39

Thapar A., McGuffin P., 1996, Genetic influences on life events in childhood. *Psychol Med.*, 26:813-820.

Türkçapar H., 2004, Anksiyete Bozukluğu ve Depresyonun Tanısal İlişkileri, *Klinik Psikiyatri* ;Ek 4:12-16

Uğuz ve ark. (2014). Zihinsel ve/veya Bedensel Engelli Çocukların Annelerinin Anksiyete, Depresyon ve Stres Düzeylerinin Belirlenmesi. *Klinik Psikiyatri* ;7:42-47

Ünal N., Baran G., (2011). Zihinsel Engelli Çocukların Annelerinin Çocuk Yetiştirme Tutumları ile Normal Gelişim Gösteren Çocukların Zihinsel Engelli Kardeşlerine Yönelik Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Cilt:20 ,No:3, Kastamonu Eğitim Dergisi 783-792

Üstüner Top F. (2009). Otistik Çocuğa Sahip Ailelerin Yaşadıkları Sorunlar ile Ruhsal Durumlarının Değerlendirilmesi: Niteliksel Araştırma. *Çocuk Dergisi* 9(1):34-42.

Valdivieso, C., Ribley, S., Ambler, L. 1988. NICHCY New Digest "Children With Disabilities: Understanding sibling issues". Washington DS: Interstate Research Associates, Number: 11, Washington.

WHO. (1980). *International classification of impairments, disabilities and handicaps*. Genev: World Health Organisation

Yavuz, M. & Coşkun İ., (2014). Normal Gelişim Gösteren Bireyin Zihinsel Engelli Kardeşiyle Vakit Geçirme Durumu. *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 9/8, p. 295-313, Ankara

Yüksel, Y. (2015). Zihinsel veya Bedensel Engelli Kardeşe Sahip olan Bireylerin, Kardeşe Karşı Tutum ve Algılama Şekilleri ile Depresyon ve Anksiyete Düzeylerinin İncelenmesi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Klinik Psikoloji Anabilim Dalı, İstanbul.

EK 1 : SOSYODEMOGRAFİK VERİ FORMU:

Engelli Çocuğun Kardeşine Ait Bilgiler

Cinsiyet: a) Kız b) Erkek

Yaş:

Doğum sırası: a) İlk Çocuk b)Ortanca Çocuk c)Son Çocuk

Öğrenim Durumu:

- a) okuryazar değil
- b) okuryazar
- c) ilkokula devam ediyor
- d) ortaokula devam ediyor
- e) liseye devam ediyor
- f) üniversiteye devam ediyor

Engelli Çocuğun Anne ve Babasına Ait Bilgiler

Anne Öğrenim Bilgileri:

- a) okuryazar değil
- b) okuryazar
- c) ilkokul mezunu
- d) ortaokul mezunu
- e) lise mezunu
- f) üniversite mezunu
- g) master/doktora

Babanın öğrenim durumu:

- a) okuryazar değil
- b) okuryazar
- c) ilkokul mezunu
- d) ortaokul mezunu
- e) lise mezunu
- f) üniversite mezunu
- g) master/doktora

Ailenin Aylık Geliri:

Engelli Çocuğa Ait Bilgiler:

Cinsiyet: a) Kız b) Erkek
Engelli Kardeşin Engel Türü: a) Zihinsel b) Zihinsel+Fiziksel
Engelli Kardeşin Yaşı:

EK 2: ÇOCUKLAR İÇİN DEPRESYON ÖLÇEĞİ

Aşağıda gruplar halinde bazı cümleler yazılıdır. Her gruptaki cümleleri dikkatlice okuyunuz. Her grup içinden, bugün de dahil olmak üzere, son iki haftadır yaşadıklarınızı en iyi şekilde tanımlayan cümleyi seçip, yanındaki numarayı daire içine alınız.

A. 0. Kendimi arada sırada üzgün hissederim.

1. Kendimi sık sık üzgün hissederim.
2. Kendimi her zaman üzgün hissederim.

B. 0. İşlerim hiçbir zaman yolunda gitmeyecek.

1. İşlerimin yolunda gidip gitmeyeceğinden emin değilim.
2. İşlerim yolunda gidecek.

C. 0. İşlerimin çoğunu doğru yaparım.

1. İşlerimin çoğunu yanlış yaparım.
2. Her şeyi yanlış yaparım.

D. 0. Birçok şeyden hoşlanırım

1. Bazı şeylerden hoşlanırım.
2. Hiç bir şeyden hoşlanmam.

E. 0. Her zaman kötü bir çocuğum.

1. Çoğu zaman kötü bir çocuğum.
2. Arada sırada kötü bir çocuğum.

F. 0. Arada sırada başıma kötü şeylerin geleceğini düşünürüm.

1. Sık sık başıma kötü şeylerin geleceğinden endişelenirim.
2. Başıma çok kötü şeylerin geleceğinden eminim.

G. 0. Kendimden nefret ederim.

1. Kendimi beğenmem.
2. Kendimi beğenirim.

H. 0. Bütün kötü şeyler benim hatam.

1. Kötü şeylerin bazıları benim hatam.
2. Kötü şeyler genellikle benim hatam.

I. 0. Kendimi öldürmeyi düşünmem.

1. Kendimi öldürmeyi düşünürüm ama yapamam.
2. Kendimi öldürmeyi düşünüyorum.

İ. 0. Her gün içimden ağlamak gelir.

1. Birçok günler içimden ağlamak gelir.
2. Arada sırada içimden ağlamak gelir.

J. 0. Her şey her zaman beni sıkır.

1. Her şey sık sık beni sıkır.
2. Her şey arada sırada beni sıkır.

K. 0. İnsanlarla beraber olmaktan hoşlanırım.

1. Çoğu zaman insanlarla birlikte olmaktan hoşlanmam.
2. Hiçbir zaman insanlarla birlikte olmaktan hoşlanmam.

L. 0. Herhangi bir şey hakkında karar veremem.

1. Herhangi bir şey hakkında karar vermek zor gelir.
2. herhangi bir şey hakkında kolayca karar veririm.

M. 0. Güzel/ yakışıklı sayılırım.

1. Güzel/yakışıklı olmayan yanlarım var.
2. Çirkinim.

N. 0. Okul ödevlerimi yapmak için her zaman kendimi zorlarım.

1. Okul ödevlerimi yapmak için çoğu zaman kendimi zorlarım.
2. Okul ödevlerimi yapmak sorun değil.

O. 0. Her gece uyumakta zorluk çekerim.

1. Birçok gece uyumakta zorluk çekerim.
2. Oldukça iyi uyurum.

Ö. 0. Arada sırada kendimi yorgun hissederim.

1. Birçok gün kendimi yorgun hissederim.
2. Her zaman kendimi yorgun hissederim.

P. 0. Hemen her gün canım yemek yemek istemez.

1. Çoğu gün canım yemek yemek istemez.
2. Oldukça iyi yemek yerim.

R. 0. Ağrı ve sızılardan endişe ederim.

1. Çoğu zaman ağrı ve sızılardan endişe ederim.
2. Her zaman ağrı ve sızılardan endişe ederim.

S. 0. Kendimi yalnız hissetmem.

1. Çoğu zaman kendimi yalnız hissederim.
2. Her zaman kendimi yalnız hissederim.

İ. 0. Okuldan hiç hoşlanmam.

1. Arada sırada okuldan hoşlanırım.
2. Çoğu zaman okuldan hoşlanırım.

T. 0. Birçok arkadaşım var.

1. Birkaç arkadaşım var ama daha fazla olmasını isterdim.
2. Hiç arkadaşım yok.

U. 0. Okul başarıml iyi.

1. Okul başarıml eskisi kadar iyi değil.
2. Eskiden iyi olduğum derslerden çok başarısızım.

Ü. 0. Hiçbir zaman diğer çocuklar kadar iyi olamıyorum.

1. Eğer istersem diğer çocuklar kadar iyi olurum.
2. Diğer çocuklar gibi iyiyim.

V. 0. Kimse beni sevmez.

1. Beni seven insanların olup olmadığından emin değilim.
2. Beni seven insanların olduğundan eminim.

Y. 0. Bana söyleneni genellikle yaparım.

1. Bana söyleneni çoğu zaman yaparım.
2. Bana söyleneni hiçbir zaman yapmam.

Z. 0. İnsanlarla iyi geçinirim.

1. İnsanlarla sık sık kavga ederim.
2. İnsanlarla her zaman kavga ederim.

EK 3: SCHAEFFER KARDEŞ DAVRANIŞI DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ KARDEŞ FORMU

Sevgili Kardeşler,

Beden, zihin, duygu ve sosyal özelliklerindeki olağandışı ayrılıkları sebebiyle normal eğitim hizmetlerinden yararlanamayan bireylere özel eğitim gerektiren bireyler, engelli bireyler denir. Bu ölçek normal gelişim gösteren çocuğunuzun özel eğitim gerektiren(engelli) kardeşine karşı davranışlarını nasıl algıladığınızı değerlendirmek amacıyla hazırlanmıştır. Cümlelerde “O” diye sözü edilen kişinin özel eğitim gerektiren(engelli) kardeşiniz olduğunu düşünün ve lütfen içten gerçek duygu ve düşüncelerinizi ifade etmeye çalışınız. Her cümlenin karşısında “Hiçbir zaman”, “Nadiren”, “Bazen”, “Sık sık”, “Her zaman” seçenekleri yer almaktadır. Bunları açıklayacak olursak;

Hiçbir zaman: Belirtilen duygu, düşünce veya davranışın sizin durumunuza çok hiç uymadığını,

Nadiren: Belirtilen duygu ,düşünce veya davranışın sizin durumunuza ara sıra uyduğunu,

Sık sık: Belirtilen duygu, düşünce ve davranışın sizin durumunuza çoğu zaman uyduğunu,

Her zaman: Belirtilen duygu, düşünce ve davranışın sizin durumunuza her zaman uyduğunu ifade etmektedir. Formda yer alan cümleleri dikkatli bir şekilde okuyarak her cümlenin karşısında yer alan beş boşluktan sizin duyumuza en uygun olana (X) işareti koyunuz. Her cümle tamamen sizin durumunuza uygun olmayabilir. Yine de her cümleyi işaretlemeniz gerekmektedir. Yardımlarınız için teşekkür ederim.

Çocuk Sağlığı ve Eğitimi Uzmanı
Emine AHMETOĞLU

		Hiçbir Zaman	Nadiren	Bazen	Sık Sık	Her Zaman
1	Ona mümkün olan her şekilde yardım ederim					
2	Ona kızarım					
3	Ona ilginç şeyler gösterir ve anlatırım					
4	Onu memnun edecek şeyler yaparım					
5	Mümkünse ondan uzak dururum					
6	Yeni durumlara uyum sağlamada ona yardım ederim					
7	Başkalarının yanında onunla görünmekten utanırım					
8	Onu kızdırır veya canını sıkırım					
9	Onunla birlikte yapabileceğimiz şeyler için fikir üretirim					
10	Onunla tartışır veya kavga ederim					
11	Ona yeni beceriler öğretirim					
12	Onun yarattığı sorunlardan dolayı şikayet ederim					
13	Üzgün veya mutsuz olduğunda onu rahatlatmaya çalışırım					
14	Onunla olmak zorunda kaldığımda kaşlarımı çatar veya surat asarım					
15	Ondan utanırım					
16	Onun gelişiminden memnun olurum					
17	Onun da içinde olduğu planlar yaparım					
18	Onu iter, tekmeler, çimdikler, tokatlar, ısırır veya ona bir şeyler atarım					

		Hiçbir zaman	Nadiren	Bazen	Sık sık	Her zaman
19	Ona iyi bir arkadaş gibi davranırım					
20	Ona kırıcı şeyler söylerim					
21	Onun duygularını incitirim					
22	Evde onunla iyi vakit geçiririm					
23	Onunla birlikte görünmemeye çalışırım					
24	Onu itip kakarım					
25	Onu bir oyun arkadaşı olarak görürüm					
26	Onunla oynamaktansa yalnız olmayı tercih ederim					
27	Onu döverim					
28	Onun için işler kötü olduğunda anlayış gösteririm					
29	Onun mutluluğu ve sağlığı ile ilgilenirim					
30	Onun ailede olmasından memnunum					

ÖZGEÇMİŞ:

Kişisel Bilgiler:

Adı Soyadı: Fatih Reşit CİVELEKOĞLU

Doğum Tarihi / Yeri: 02.10.1971 / Münih(Almanya)

Eğitim Bilgileri:

Mezun olduğu Üniversite: Orta Doğu Teknik Üniversitesi(ODTÜ) Psikoloji

Yabancı Dil(ler) ve Düzeyi:

İngilizce- İyi

İş Deneyimi:

2001-.... – PskTerapi' de Psikolog